

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví
Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Vladimír Musil

**Kvalitativní analýza správnosti užívání anatomické nomenklatury
ve vybraných českých odborných periodikách**

Diplomová práce

Praha 2006

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Richard Papík, PhD.

Oponent diplomové práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

pro Vladimír Musil

obor Informační studia a knihovnictví

Název tématu: Kvalitativní analýza správnosti užívání anatomické nomenklatury ve vybraných českých odborných periodikách

Zásady pro vypracování:

Cílem diplomové práce je analýza správného užívání anatomické nomenklatury, české a latinské, ve vybraných odborných českých periodických kvalitativně porovnáváné s českým lékařským periodikem s IF.

Předběžná osnova:

1. Popis historie – od 16. stol (Vesalius). Přehled českého anatomického názvosloví
2. Metodika analýzy. Analýza. Kvalitativní srovnání s jiným zdrojem
3. Zdůvodnění, závěry a prezentace analýzy.

Rozsah grafických prací:

Rozsah průvodní zprávy:

Seznam odborné literatury:

1. BÁČA, V.; KACHLÍK, D.; STINGL, J. Správnost užívání anatomické nomenklatury ve vybraných českých odborných časopisech. *Rozhledy v chirurgii*. 1999, roč. 78, č. 11, s. 551-555.
2. DVORÁK, J. *Srovnávací slovník anatomických nomenklatur*. 1. vyd. Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1960.
3. MALINOVSKÝ, L. České anatomické názvosloví v současné medicíně. *Časopis lékařů českých*. 1981, roč. 120, č. 14, s. 423-425.

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Richard Papík, Ph.D.

Datum zadání diplomové práce: 8.11.2004

Termín odevzdání diplomové práce:

L.S.

PhDr. Richard Papík, Ph.D.

.....
Vedoucí součásti-ředitel ÚISK FF UK

.....
Děkan FF UK

V Praze dne 8.11.2004

ných

nické

ých.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje.

V Praze, 17. srpna 2006

.....
podpis diplomanta

Identifikační záznam

MUSIL, Vladimír. *Kvalitativní analýza správnosti užívání anatomické nomenklatury ve vybraných českých odborných periodikách*. Praha, 2006. 74 s., 4 s. příl. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2006. Vedoucí diplomové práce PhDr. Richard Papík, PhD.

Abstrakt

Tématem diplomové práce je analýza správného užívání anatomické nomenklatury, české a latinské, ve vybraných odborných českých periodikách kvalitativně porovnávané s českým lékařským periodikem s IF.

První část je zaměřena na popis historického vývoje lékařské terminologie, a to od 16. století (Vesalius) až po současnou verzi. Je také podán přehled vývoje českého anatomického názvosloví

Druhá část je věnována materiálu a metodice analýzy. Materiálem je časopis *Rozhledy v chirurgii*. Jako kvalitativně porovnávací byl vybrán titul s IF (Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie). Sledovány jsou pouze články in extenso, přehledové práce a kazuistiky. Paralelně je sledována frekvence použití anatomických eponym. Také je zde představen Science Citation Index, impakt faktor a vysvětluje se zde pojem eponym a eponymie. Třetí část prezentuje výsledky vlastní analýzy a jejich zhodnocení.

Klíčová slova

anatomická nomenklatura, kvalitativní analýza, historie, eponym, impakt faktor

OBSAH

PŘEDMLUVA	8
1. HISTORICKÝ VÝVOJ LÉKAŘSKÉ TERMINOLOGIE	10
1.1 Potřeba anatomické nomenklatury	10
1.1.1 Antické jazyky jako základ anatomického mezinárodního názvosloví	10
1.2. PŘEHLED VÝVOJE ANATOMICKÉ NOMENKLATURY	11
1.2.1 Vývoj latinské anatomické nomenklatury	11
1.2.2 Vznik mezinárodní anatomické nomenklatury	12
1.2.3 Vývoj mezinárodní anatomické nomenklatury	13
1.2.4 Vývoj národních anatomických nomenklatur	16
1.2.4.1 Vývoj české anatomické nomenklatury	16
1.2.4.2 Vývoj ruské anatomické nomenklatury	20
1.2.4.3 Vývoj polské a francouzské anatomické nomenklatury	21
1.2.4.4 Vývoj slovenské anatomické nomenklatury	21
1.2.5 Problémy tvorby české nomenklatury	22
1.2.6 Latinské a řecké termíny v národních nomenklaturách	24
1.3. GRAMATICKÝ PŘEHLED	29
1.3.1 Vliv řečtiny na latinu	29
1.3.2 Fonetika	31
1.3.3 Latinské tvarosloví	33
1.3.3.1 Podstatná jména	33
1.3.3.2 Přívlastek	35
1.3.3.3 Příčestí a přechodník	37
1.3.3.4 Předpony a předložky	37
1.3.3.5 Přípony	39
1.3.3.6 Číslovky	41
2. Materiál a metodika analýzy. Analýza. Kvalitativní srovnání s jiným zdrojem	42
2.1. Zdůvodnění metodiky výběru časopisů	42

2.2 Materiál a metodika.....	42
2.3 SCI a impakt faktor – fakta, přehled.....	43
2.3.1. Historie ISI v datech	44
2.3.2 Journal Citation Reports	47
2.3.3 Impact Factor - "faktor vlivu".....	50
2.4 Eponym a eponymie	53
3. Zdůvodnění, závěry a prezentace analýzy	57
3.1 Výsledky analýzy.....	57
3.2 Závěr.....	59
Seznam použité literatury	60
Přílohy	64

PŘEDMLUVA

Cílem této diplomové práce je zjistit formou kvalitativně orientované analýzy, jak správně jsou využívány anatomické termíny, české a latinské, ve vybraných českých odborných periodikách.

K tomuto tématu jsem se dostal při excerpci prací pro evidenci publikační aktivity pracovníků 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, kde pracuji ve Středisku vědeckých informací. Při sbírání podkladů k publikační činnosti jsem si všiml, že mnoho autorů nesprávně používá anatomickou terminologii, a to nejen latinskou, ale i českou.

Dále mě také ovlivnila práce ***Správnost užívání anatomické nomenklatury ve vybraných českých odborných časopisech²***, která byla napsána na základě Studentské vědecké aktivity studentů 3. LF UK, jejímž školitelem byl přednosta ústavu anatomie 3. LF UK prof. MUDr. Josef Stingl, CSc.

Při výběru časopisů jsme se s konzultanty shodli na časopisu s hojně používanou anatomickou terminologií – **Rozhledy v chirurgii**. Jako kvalitativně porovnávací časopis jsme vybrali časopis s *impakt faktorem* – **Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie**.

Při analýze byla použita jediná v současné době platná latinská anatomická terminologie ***Terminologia anatomica⁷*** z roku 1998. Jednotlivé termíny byly konzultovány s anatómy, kteří v současné době řeší grantový projekt **MŠMT 382/2005 – Kachlík, David; Čech, Pavel: Vytvoření multimediálního atlasu české anatomické nomenklatury s výstupy na internetovou síť a CD-Romu**, jehož výstupem bude databáze dostupná na <http://www.anatomickenazvoslovi.cz>.

První kapitola se zabývá historií anatomické nomenklatury a vysvětluje její potřebu a důležitost. Dále podává přehled vývoje latinské anatomické nomenklatury, a to od 16. století, a pokračuje přehledem nomenklatury mezinárodní. V další části je podán přehled národních nomenklatur, včetně česká a slovenské. Na konci první kapitoly je podán gramatický přehled latinského tvarosloví.

Ve druhé kapitole je zdůvodněna metodika výběru časopisů a také materiál a metodika analýzy. Také je zde podán přehled historie firmy Institut for Scientific Information a jejích produktů Science Citation Index a Journal of Citation Reports a také popisuje impakt faktor (IF) a ukazuje na příkladu, jak se IF počítá. Dále je zde vysvětlen pojem eponym a eponymie.

Závěr diplomové práce je věnován výsledkům vlastní analýzy a jejich hodnocení.

Přílohu tvoří tabulky a grafy týkající se problematiky impakt faktoru, je uvedena ukázka analýzy jednoho článku z časopisu a také ukázku výskytu eponyma Adamkiewicz.

Použité zdroje jsou citovány podle normy **ČSN ISO 690 (01 0197)**. Dokumentace - Bibliografická citace – Obsah, forma a struktura a **ČSN ISO 690-2 (01 0197)**. Informace a dokumentace – Bibliografické citace – Část 2 : Elektronické dokumenty nebo jejich části.

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval, řazeno abecedně, panu **Jeffovi Clovisovi**, řediteli oddělení vzdělávání zákazníků a globální uživatelské podpory **THOMSON Scientific Philadelphia**, **MUDr. Pavlovi Čechovi**, vedoucímu **Kabinetu dějin lékařství 3. LF UK**, **MUDr. Davidovi Kachlíkovi z Ústavu anatomie 3. LF UK**, panu **Mirovi Koubovi**, **THOMSON Scientific London** a **Doc. PhDr. Janě Přívratské, CSc.**, přednostce **Ústavu cizích jazyků 3. LF UK**.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ LÉKAŘSKÉ TERMINOLOGIE

1.1 POTŘEBA ANATOMICKÉ NOMENKLATURY

1.1.1 Antické jazyky jako základ anatomického mezinárodního názvosloví

Anatomie, jako každý vědní obor má svoje názvosloví (nomenklaturu, terminologii), které obsahuje velké množství odborných pojmenování označujících jednotlivé části těla, jeho orgány a všechny struktury. Tyto názvy musí vyhovovat požadavkům kladeným na odborné výrazy, tj. jednoznačnosti, výraznosti, mezinárodní přijatelnosti a srozumitelnosti. Těmto požadavkům právě vyhovují klasické jazyky, z nichž se latina jako mrtvý jazyk postupem času nemění a také se politickomocensky neprosazuje a mají i dostatečnou zásobu slovtvorných elementů, abychom si z nich mohli vybírat, resp. je vhodně kombinovat.

Základem mezinárodního anatomického názvosloví jsou proto slova z antických jazyků (latiny a řečtiny) přejatá nebo latinizovaná, nebo v duchu antických jazyků nově tvořená; jen málo názvů je arabského nebo jiného původu. Z terminologického hlediska jsou jednoslovná pojmenování buď značková (např. *hepar*) nebo derivovaná, tj. tvořená od základního slova pomocí prefixů (např. *renalis*, *retrorenalis*), dále pomocí sufixů (např. *auris*, *auricula*) nebo pomocí prefixu a sufixu zároveň (např. *sanguis*, *exsanguinatio*). Dalšími jsou složeniny z téhož jazyka (např. *cheilognathouranostaphyloschisis*). Méně častá jsou kompozita hybridní, tj. složená z výrazů různých jazyků, např. z řečtiny a latiny (např. *lymphonodus*).

Víceslovná odborná pojmenování se řídí zásadně morfologickými a syntaktickými pravidly latiny a jejich přesnost a srozumitelnost je posílena i přísným pořádkem slov.

Latinské termíny ve své etymologické struktuře odrážejí velmi často některou z výrazných vlastností pojmenovaného objektu na daném stupni vědeckého poznání a nejsou otevřeny i poznatkům budoucím, protože nejsou zapojeny do asociační sítě živého, tj. proměnlivého, jazyka. Můžeme proto souhlasit s **Aurelianem Sauvageotem (1897-1988)**, že v tomto smyslu latina není mrtva, ale že přežívá sebe samu.

Latina pro svoji stabilitu a výrazovou bohatost byla po staletí mezinárodním vědeckým jazykem, doplňovaným řeckými výrazy a slovotvornými elementy. I když latina ve 20. století ustoupila do pozadí, zůstal z ní v medicíně jako funkční jádro medicínský pojmenovávací systém, systém stále doplňovaný a upravovaný, odborné názvosloví anatomické, fyziologické, patologické, klinické. Jeho mezinárodní použití vyžaduje, aby bylo jednotné a pro všechny závazné.

1.2. PŘEHLED VÝVOJE ANATOMICKÉ NOMENKLATURY

1.2.1 Vývoj latinské anatomické nomenklatury

Základy názvosloví položil již v roce 1543 **Vesalius (1514-1564)** ve svém díle *De humani corporis fabrica libri septem* (Sedm knih o stavbě lidského těla)³⁹. U nás odborné latinské názvosloví uplatnil **Jan Jessenius z Jasenné (1566-1621)** v díle *Anatomiae, Pragae, Anno M.D.C. abs se solenniter administrata historia* (Průběh pitvy jím provedené v Praze roku MDC) z roku 1601¹⁴.

Prvním pokusem o názvoslovnou soustavu byla *Onomatologia anatomica*¹² maďarského anatoma **Josepha Hyrtla (1810-1894)**, působícího i v Praze, vydaná ve Vídni v roce 1880. Výsledkem mravenčí práce členů Německé anatomické společnosti, jmenovitě **Wilhelma Hise (1831-1904)**, který měl na práci největší podíl, byla *Nomina anatomica*. Tato nomenklatura byla v roce 1895 na zasedání téže společnosti v Basileji

schválena a nazvána proto basilejskou (***Basiliensa Nomina Anatomica***, ve zkratce B. N. A.). Ještě téhož roku byla vydána tiskem v Lipsku; byla pro všechny závazná a sloužila dobře 40 let^{9,10}.

Během posledních 12 let trvání basilejského názvosloví připravila vybraná skupina odborníků novou nomenklaturu, kterou v roce 1935 Německá anatomická společnost na svém zasedání v Jeně schválila a v následujícím roce uveřejnila ve *Verhandlungen der anatomischen Gesellschaft*. Byla nazvána nomenklaturou jenskou (***Ienaiensia Nomina Anatomica*** - I. N. A.). Bylo jí možno výhodně použít i ve srovnávací anatomii.

Po schválení jenského názvosloví pracovala nomenklaturní komise dále, názvosloví opravovala, zlepšovala a doplňovala, zvláště na návrhy Japonců a podle zveřejněného zlepšení H. Stieveho.

1.2.2 Vznik mezinárodní anatomické nomenklatury

Na V. mezinárodním anatomickém kongresu v Oxfordu v roce 1950 byla ustanovena početná mezinárodní anatomická nomenklaturní komise (International Anatomical Nomenclature Committee - I. A. N. C.) s pověřením vypracovat anatomické názvosloví, které by bylo mezinárodně přijatelné. Tak vznikla nová anatomická nomenklatura, která byla schválena na VI. mezinárodním anatomickém kongresu v roce 1955 v Paříži a nazvaná proto pařížská (***Parisiensia Nomina Anatomica*** - P. N. A.). Zástupci SSSR B. A. Dolgo-Saburov a D. A. Ždanov se sice hlasování zdrželi, ale po projednání P. N. A. na plenárním zasedání Všesvazové společnosti sovětských anatomů, histologů a embryologů byla v následujícím roce obecně přijata. Bylo to poprvé v historii anatomie, že se zástupci prakticky všech zemí shodli na používání stejné nomenklatury.⁴²

Tato nová nomenklatura zahrnovala i úpravy, korekce a doplňky schválené na VII. a VIII. mezinárodním kongresu anatomů v roce 1960 v New Yorku a v roce 1965 ve Wiesbadenu. Byla označena jednoduše jako **Nomina Anatomica** - N. A. - 3. vyd.

Nomenklaturní komise pracovala dále a sbírala návrhy na zlepšení, event. doplnění tohoto názvosloví v duchu zásad platných v celé N. A.

Stručně jde o tyto zásady:

- neměnit běžně užívané výrazy z pedantických nebo etymologických důvodů;
- používat nejjednodušších a nejkratších názvů;
- struktury pevně spjaté označovat stejným názvem (např. *m. deltoideus*, *r. deltoideus*);
- neužívat eponym;
- užívat výrazu informativního nebo popisného;
- užívat diferenciačních adjektiv protikladných (major, minor);
- každý útvar označovat jen jedním názvem;
- určit jednotlivé výrazy jako hlavní a užívat oficiálních variant jen výjimečně;
- vypustit bezvýznamné a obecně nepotvrzené struktury;
- při pojmenování brát topografický zřetel;
- pro všechna pojmenování užívat jen latinských slov a vystříhat se slov hybridních.^{6,42}

1.2.3 Vývoj mezinárodní anatomické nomenklatury

Na návrh mezinárodní nomenklaturní komise byla nově revidovaná N. A. (3. vyd.) předložena X. mezinárodnímu anatomickému kongresu v roce 1975 v Tokiu a schválena jako N. A. - 4. vyd. Tato tokijská revize obsahovala mnoho změn, byly vypuštěny histologické a embryologické názvy obsažené

v *NOMINA HISTOLOGICA* - N. H. a *NOMINA EMBRYOLOGICA* - N. E. a detailnější terminologie v systému cévním a nervovém).

Prudký rozvoj vědy a techniky ve 20. století, zvláště pak po 2. světové válce, přinesl mnohé poznatky ve všech vědních oborech.

Na Generálním shromáždění Světového spolkového kongresu anatomie, který se konal v Rio de Janeiro v Brazílii v srpnu 1989 byla zvolena **Federative Committee on Anatomical Terminology** (FCAT). Její cíle byly definovány takto: „*Prezentovat oficiální terminologii anatomických věd po konzultování se všemi členy International Federation of Associations of Anatomists, tedy zabezpečit demokratický vklad do terminologie*“.

Tato komise vytvořila v roce 1997 sestavila novou verzi závazné latinské anatomické terminologie, která vyšla v roce 1998 v nakladatelství Thieme, pod názvem ***Terminologia Anatomica*** [TA].⁷ Nyní používá tato komise nový název **Federative International Committee on Anatomical Terminology** (FICAT).

Další usilovná práce této komise vyústí na konci srpna letošního roku vydáním ***Terminologia Histologica*** v nakladatelství Lippincott Williams & Wilkins.

Latinské termíny [TA] jsou z hlediska kvantitativního jednoslovné, dvouslovné i víceslovné. Většina pojmenování je dvouslovná a, jak bylo již výše zaznamenáno, řídí se syntaktickými pravidly latiny a mají přísný pořádek slov. Určovanou částí termínu (determinandum) je substantivum v nominativu a stojí na prvním místě. Tato část je blíže určena přívlastkem (determinans) v podobě adjektiva (např. *nervus oculomotorius*) nebo substantiva (např. *musculus flexor*). V anatomické nomenklatuře byl obecný termín velmi často blíže určován přívlastkem neshodným, tj. substantivem v genitivu (např. *spina scapulae*). [TA] dávají pokud možno přednost vazbám adjektivním, jak je tomu v češtině, ovšem s tím rozdílem, že toto adjektivum stojí za substantivem (např. dříve *arcus vertebrae*, nyní *arcus vertebralis*, v češtině *obratlový oblouk*).

V latině tedy adjektivní i substantivní determinans stojí vždy za determinandem s výjimkou dvou případů: *pia mater* a *dura mater*, kde determinans je přívlastkem kvalifikujícím a samo o sobě může zastupovat determinandum (*pia, dura*). Ve víceslovných pojmenováních (souslovích) je však kvalifikující nebo polohu určující přívlastek na místě posledním (např. *regio brachii anterior*), což vede k dosažení větší terminologické systémovosti.

V anatomické mezinárodní terminologii jsou časté a výhodné složeniny, které označují začátek a úpon svalů a vazů a dále vzájemné spoje kostí. Složeniny jsou buď substantiva (např. *myelencephalon*), nebo všechny členy jsou adjektiva (např. *rubrospinalis*), nebo jen poslední člen složeniny je adjektivum (např. *sternocleidomastoideus*).

Při tvorbě nových latinských termínů podle zásad I. A. N. C. je nutno si ozřejmit i význam a funkci prefixů a sufixů v latinských i řeckých adjektivech a substantivech užívaných v anatomické terminologii. Jako příklad uvádím některé ze sufixů adjektiv, abych ukázal jejich důležitost.

Adjektiva latinského původu končící na *-eus* (např. *cinereus, osseus*) označují látkovou podstatu; adjektiva řeckého původu končící na *-eus* (např. *oesophageus*), *-acus* (např. *iliacus*) a adjektiva převážně řeckého, méně latinského původu, končící na *-icus* (např. *thoracicus*) pak označují původ nebo sounáležitost stejně jako latinská adjektiva na *-alis* a *-aris* (např. *facialis, ulnaris*). Přípona *-ivus* vyjadřuje funkci (např. *conjunctivus, auditivus*), přípony *-ius* a *-orius* (např. *stapedius, oculomotorius*) ukazují na pohyb. Zakončení na *-osus* (např. *fibrosus, pulposus*) vyjadřují plnost, bohatost. Adjektiva zakončená na *-inus* (např. *adamantinus, palatinus*) určují původ i obecný vztah. Častá zakončení na *-ideus* a *-formis* vyjadřují podobnost s něčím, ale výraz *ramus deltoideus* nevyjadřuje podobnost, nýbrž příslušnost k deltovému svaly podle zásad [TA].

Též deminutiva substantiv jsou v latinské anatomické terminologii častá a tvoříme je příponami *-olus*, *-ola*, *-olum* (např. *nucleus-nucleolus*) nebo *-ulus*, *-ula*, *-ulum* (např. *caput-capitulum*).⁴²

1.2.4 Vývoj národních anatomických nomenklatur

1.2.4.1 Vývoj české anatomické nomenklatury

Také národní jazyky stojí před úkolem pojmenovat nové poznatky a neužívat jen názvů latinských, neboť „známo zajisté každému, má-li věc nová název z jazyka mateřského, jí rychle rozumíme, lehčeji jiným ji sdělujeme a navždy v paměti podržujeme“ - **Václav Staněk (1804-1871)**. Tento výrok neplatí však jen pro věci nové, ale i pro latinské názvy staré.

Zatím nejstarším nalezeným pramenem, který se pokouší vytvořit české anatomické názvosloví, se jeví publikace ***Vocabularium latinobohemicum posoniense*** (Prešpurský slovník) dotýkající se různých odborných názvů ze 14. století včetně oboru medicíny, dále ***Latinsko-německo-český slovník pro Ladislava Pohrobka, krále českého Jakuba Holubína*** (před rokem 1474) a překlad knihy ***Traktát podle Rhazise*** z 15. století.

Zajímavé informace lze také najít v knize **Tomáše Jordána z Klauznburku (1539-1580) *Kniha o vodách hojitelných, neb teplících moravských*** (1580) nebo v **Klaudiánově překladu Rosslinova *Traktátu pro ženy těhotné a báby pupkořezné nejen užitečného, ale také potřebného***.

Komplexní přehled lékařského a medicínského poznání je prezentován v díle **Křišťana z Prachatic (1368-1439) *Lékařství jistá a zkušená mistra Kristiana***. Také nelze pominout ***Nomenclator tribus linguis*** Daniela Adama z Veleslavína (1546-1599).

Po roce 1623 se objevily lepší práce - *Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřena)* a *Orbis pictus (Svět v obrazech)* Jana Ámose Komenského (1592-1670) a *Nomeclator, to jest jmenovatel v trojí, totižto české, latinské a německé řeči* Jana Karla Rohna (1713-1779).

Národní obrození, v 19. století, dalo velký impuls pro vznik české lékařské a anatomické nomenklatury (*Slovník česko-německý (1834-1839)* Josefa Jungmanna (1773-1847)). První autor používající český jazyk v anatomii byl Jan Svatopluk Pressl (1791-1849). Jeho velkým počinem bylo dílo *Mammalia (Ssavectwo)*, které přineslo poměrně detailní popis lidského těla. První skutečná česká anatomická práce byl pitevní atlas *Dra Wáclawa Staňka Pitewnj Atlas do desatera tabul sestawenyj a k snadnějšjmu porozuměnj pitwy s připogeným wyswětlowánjm obrazů wydaný. Kreslenj a práce na kameně Františkem Bělopotockým* napsaný Wáclawem Staňkem (1804-1871)¹, který byl vydán v českém a německém jazyce a rovněž jeho dílo *Základové pitvy*, obojí publikované v roce 1840.

Některé nové výrazy byly zařazeny Ondřejem Schrutzem (1865-1932) v jeho díle *Přehled anatomie člověka*. Mnohé z jeho názvů přešly nejen do české anatomické nomenklatury, ale i do běžného jazyka (např. *nozdry - choanae, radličná kost - vomer, mízovod - ductus thoracicus*). Mnoho názvů z těchto děl však dnes již neobstojí, neboť v průběhu téměř celého století se vyvíjel i český jazyk, a tak názvy *čiv, čiva (nervus), sáně (mandibula), roura močová či cíbel (urethra)* atd. zastaraly. Navíc i anatomické nomenklatury mezinárodní prodělávají své vývojové změny.

Ostatně větší potřeba českého názvosloví se ani neprojevovala, neboť v tělovědách pro střední a zdravotnické školy stačilo jen málo názvů nejdůležitějších částí těla a orgánů, které navíc byly již v běžném sdělovacím jazyce (např. *paže, slezina*).

Vilém Weiss, Vítězslav Janovský, Jindřich Záhoř a Alois Jandouš, jako členové Komise Českého spoleku lékařů, sestavili první srozumitelné

Názvosloví lékařské a lékárnické obsahující české, německé a latinské termíny včetně anatomie (1881).

Také anatomické učebnice dalších českých autorů vedle oficiálního latinského názvosloví měly některé názvy české. **Jan Janošík (1856-1927)** uvádí jen běžné názvy, stejně jako jeho žák **Karel Weigner (1874-1937)**. Brněnští anatomové **Otomar Völker (1871-1955)** a **Karel Hora (1901-1942)** vedle latinského názvosloví užívali důsledně i české názvosloví, bohužel jen v kosterní soustavě, neboť Horova poprava v koncentračním táboře Mauthausen v roce 1942 přerušila toto záslužné dílo.

Po okupaci ve snaze poskytnout českému medikovi rychle znalosti anatomie vychází již v roce 1946 anatomie **Karla Žlábků (1902-1983)** v duchu **Weignerovy** školy.

Teprve demokratizace našeho školství a celosvětový odklon od klasických jazyků způsobily, že latinské názvy ztrácely zvolna schopnost vyvolat konkrétní představu o významu slova (došlo k tzv. deetymologizaci). Také se projevila větší potřeba českého anatomického názvosloví v širším rozsahu při výuce anatomie a kinesiologie na vysokých školách nelékařského směru (pedagogická a přírodovědecká fakulta, fakulta tělesné výchovy a sportu, Akademie výtvarných umění, Vysoká škola uměleckoprůmyslová).

Tak vznikl **Stručný lékařský slovník (J. Kábrt, V. Valach - 1958)**¹⁹ jako příručka pro zdravotnické školy a **Latina pro studující lékařství a farmacie (J. Kábrt, V. Valach, K. Šumbera - 1958)**²⁰. Předností této učebnice je, že je první svého druhu u nás. Zůstává na úrovni učebnic, jejichž cílem byla průprava k překladům lékařských textů. Není to ještě učebnice zaměřená výlučně k medicínské terminologii v praxi. Stejně tak i **Stručný lékařský slovník** obsahuje jen nejn nutnější termíny anatomické a medicínské potřebné pro praxi zdravotních sester. Neobsahuje úplnou anatomickou nomenklaturu; kompozita překládá opisným pojmenováním nebo je adaptuje českému jazyku. Ovšem jako slovník vysvětlující latinské,

řecké nebo hybridní termíny je velmi užitečný. Jeho oblibu dokazuje již 6. vydání, z nichž nejnovější je 6. z roku 1984.¹⁸ Jejich později vydaný **Lékařský slovník** (1962)¹⁷ je již úplný.

Pro studující medicíny měl ve své době velký význam Herberův **Slovník jmen anatomických** (1949)⁹ a jeho rozšířený **Slovník anatomických jmen** (1955)¹⁰. Kapesní formát a knižní vydání v dostatečném nákladu bylo dostupné a mediky oblíbené.

V roce 1959/1960 vyšlo **Lincovo - Fleischmannovo Anatomické názvosloví**^{27,28} jako učební text vysokých škol. Autoři se pokusili o české názvy i pro útvary dosud nepojmenované. Jako učební text pro fakultu tělesné výchovy a sportu nezískala tato dobrá příručka bohužel větší publicitu u mediků a lékařů. Zato jejich učebnice **Anatomie člověka** vydaná v roce 1964 má vedle latinské nomenklatury, důsledně i názvosloví české. Ač byla vydána pro posluchače tělesné výchovy, slouží i posluchačům jiných vysokých škol nemedicínského směru, o čemž svědčí již 6. vydání z roku 1989.

V českém názvosloví byla vydána **Lincova Biologie člověka** (1970)²⁶ a v roce 1981 i **Somatologie a antropologie**²¹ (J. Klementa a kol.), obě pro studující pedagogických a přírodovědeckých fakult. Latinskou i českou terminologii mají i **Anatomie pro výtvarníky** (1977)⁴¹ a **Anatomie pro stomatology** (1978)⁴⁰ Josefa Zrzavého (1909-1990).

Poslední prací publikovanou v tomto oboru je **Latinsko-české anatomické názvosloví Josefa Zrzavého** z roku 1985, která vychází ze 4. vydání **Nomina Anatomica**. Toto dílo je již zastaralé a v současné době chybí aktuální publikace, která by odrážela modernizované latinské názvosloví do českého jazyka.

Přes poměrně značný počet výše zmíněných titulů nemáme dnes úplné a jednotné anatomické názvosloví, které by odpovídalo dnes platné

mezinárodní anatomické nomenklatuře. A tak pochopitelně přetrvává v českém anatomickém názvosloví nadále libovůle nejen u anatomů, ale i v jiných oborech; v nouzi, když není název český, použije se adaptovaný latinský termín, což mezi odborníky není na závadu.

Ještě více pociťují nedostatek jednotné anatomické terminologie soudní lékaři a lékaři první linie, zapsaní jako soudní znalci. Soudně lékařská terminologie je dnes velmi obsáhlá a naše soudy vyžadují v posudcích české názvosloví.^{29,30,31,32,42}

1.2.4.2 Vývoj ruské anatomické nomenklatury

Otázka národní anatomické terminologie není však všude stejně řešena. Přehled literatury jasně ukazuje, že některé země věnují velkou péči národnímu anatomickému názvosloví bez obavy, že by se stalo neměnným kodexem, zatímco by se národní jazyk dále rozvíjel. Každému je známo, že národní slovníky na určitou dobu termíny s jejich pravopisem kodifikují, a to až do doby, kdy se nový slovník stává novým kodexem. Národní anatomické názvosloví má k nové kodifikaci příležitost vždy, když se reviduje mezinárodní anatomická nomenklatura, která je po jednotlivých revizích pro všechny vždy novým kodexem. Při jejích vydáních je vždy nutno měnit a doplnit národní ekvivalenty podle současné normy jazyka.

V tomto duchu postupovali ruští, předtím sovětsí, anatomové. Z původního vydání mezinárodní anatomické nomenklatury přešli k ruské národní terminologii a k současným latinským termínům řadili ruské ekvivalenty. Jejich snaha o národní terminologii šla dokonce tak daleko, že mnohé bývalé svazové republiky řadily k ruským názvům i svůj vlastní národní ekvivalent.

1.2.4.3 Vývoj polské a francouzské anatomické nomenklatury

Stejnou péči věnují národnímu anatomickému názvosloví i Poláci, kteří ke všem vydáním *Nomina Anatomica* přiřadili polské ekvivalenty. Francouzi ve svých učebnicích anatomie i ve vědecké práci používají převážně národní názvosloví, často odlišné od mezinárodního, ačkoli jejich románský jazyk má k latinské nomenklatuře velmi blízko. Jejich postup jasně ukazuje, že národního názvosloví nemůžeme používat v mezinárodním styku a že slouží výhradně potřebám národním.

1.2.4.4 Vývoj slovenské anatomické nomenklatury

U nás je otázka národního anatomického názvosloví, jak již bylo zmíněno, dosud otevřena. Aktivnější slovenští anatomové se již v roce 1935 pokusili o národní slovenské názvosloví.

Slovenská lékařská terminologie získala soustavný základ v anatomickém názvosloví **Julia Ledényiho *Nomina anatomica***²⁵ (1935), které bylo v roce 1962 revidované a doplněné **Jánem Horeckým (*1920)** pod názvem ***Anatomické názvoslovie***¹¹. Ledényi se zasazoval za pěstování vědy v národním jazyce a východiskem pro anatomické názvosloví mu byly nářečové zdroje. Stal se terčem urážek a politicky motivovaných útoků za „separatistickou práci“. Slovenské anatomické názvosloví se později prosadilo téměř beze zbytku, bohužel až po autorově předčasné smrti.

Toto názvosloví, vydané Slovenskou akademií věd, mělo značnou publicitu a vešlo do povědomí nejen slovenských, nýbrž i českých anatomů a lékařů. Bohužel se nedožilo dalšího vydání, změnilo se mnohé v lexikonu mezinárodním, ale i slovenském, a tak toto záslužné dílo zastaralo a má dnes jen historickou cenu.

Další příspěvky ke slovenskému lékařskému názvosloví v periodické a knižní literatuře, odborné i popularizační, byly nesoustavné, příležitostné, často poznačené územ praktikujícím mechanické přebírání z nedomácích pramenů. Velmi zřídka sahaly do domácích nářečových a starších literárních zdrojů, jak to v tomto směru dělali tvořivě angažovaní zoologové a botanici. Pozdější kulturněpolitická atmosféra sbližovacího dirigizmu živila lhostejnost k národněkulturním hodnotám. Pod pokrývkou integrace národů narůstala kulturní asimilace. Vědomé navazování kontinuity s domácími jazykovými prameny zůstávalo na periférii všeobecné oficiální praxe.⁸

Také slovenští veterinární anatomové vydávají v roce 1974 svoje **Nomina Anatomica Veterinaria**, a tak i zde projeví Slováci zdravou aktivitu.

1.2.5 Problémy tvorby české nomenklatury

Národní české i slovenské anatomické názvosloví od výše zmíněných slibných začátků stagnuje. Jedněm stačí mezinárodní nomenklatura a její lexikon jen adaptují svému jazyku (např. *lumbosakrální*). Tvorbu národního názvosloví pokládají za trvalý a plynulý úkol, který se má vytvářet souběžně s potřebou a být plynule ověřován užíváním. Zapomínají, že se musí z nějakého názvu vyjít, a praxe pak ukáže jeho schopnost života, nebo jej zavrhne.

Jiní by se spokojili jen s národními názvy s ohledem na jejich všeobecné použití. Při dnešním velkém rozvoji věd a lékařských oborů kdo ví, který termín bude kdy potřebný. Není třeba se obávat, že se českými názvy anatomické názvosloví zdvojnásobí. Naopak je pedagogicky výhodné, neboť usnadní studujícím pochopit význam termínu; snadněji se mu naučí a hlavně mu porozumějí (**Václav Staněk**).⁴²

Český jazyk je lexikálně tak bohatý, s tolika synonymy, že není třeba tvořit nová neorganická slova. Stačí z tohoto bohatého lexika vybrat vhodný ekvivalent ke každému termínu z mezinárodního názvosloví. Je třeba zvažovat, zda je příslušný ekvivalent obdobou názvu slovanských jazyků v zemích, kde národní názvosloví již mají.

S ohledem na právě zmíněné názory je zřejmé, že sestavit české anatomické názvosloví není snadné. Každý název by měl plnit funkci pojmenování pojmu daného vědního oboru. Název má být krátký a má mít při komunikaci v odborné oblasti specifický význam. Zvláštní místo v terminologii určitých oborů má soubor pojmenování systémových jednotek, jejichž názvy se tvoří podle stanovených pravidel (v anatomické nomenklatuře pravidly stanovenými I. A. N. C.).

Při tvorbě nových národních názvů je především nutno navazovat na vše, co jazyk v oblasti pojmenování již vytvořil a co se ukázalo schopným života a vhodným sloužit jako základ a východisko nového. Takto vzniká poměrně málo výrazů specificky národních (např. *kostra*), které jsou dobře srozumitelné v běžném jazyce.

V teorii odvozování slov v češtině **Dokulil** píše: „*Jednou z nejsnazších cest dát jazyku nové pojmenování je převzetí hotového pojmenování z cizího jazyka. Významnou úlohu tu hrají slova mezinárodního charakteru, nejčastěji tvořená z prvků latinských a řeckých a mohou být tvořena přímo na půdě domácí, neboť řeckolatinské elementy tvoří v každém kulturním národním jazyce jakousi doplňkovou zásobu pojmenovacích prostředků.*“⁴²

Počet takto nově tvořených termínů se v každém národním jazyce neustále zvětšuje. Podle **Jägermanna** je jich v běžné sdělovací češtině asi jedna šestina (např. *idea, politika, racionalizace*). Mezi těmito termíny můžeme sledovat i vztah fundace (např. *idea-ideální-idealizovat*).⁴² Těmto obecně užívaným termínům skoro každý rozumí, zatímco výrazům přísně odborným, převzatým do českého lexika (např. *epitel*) rozumí jen lékaři. Latinský termín *epithelium* má totiž svou motivaci, znamená buněčnou

vrstvu na povrchu (*těla, rohovky - epitel krycí*), ale i uvnitř dutých orgánů (*průdušnice, žaludku - epitel výstelkový, výstelka*).⁴² V češtině však svoji motivační průzračnost ztrácí a stává se značkovým. Proto termíny převzaté z antického jazykového materiálu by měly jazykově vyjadřovat takový vztah mezi termínem a pojmenovaným objektem, který by byl aspoň kousíčkem reálné skutečnosti, i když ne s ní totožným, protože termíny nepatří do oblasti reality, nýbrž jsou právě jevem jazykovým.

1.2.6 Latinské a řecké termíny v národních nomenklaturách^{33,42}

Do současných jazyků nepronikají však jen celé latinské a řecké termíny, nýbrž i jejich slovtvorné morfémy, prefixy a zvláště sufixy, které jsou přizpůsobovány tvarové struktuře příslušného jazyka, jak ukazuje tzv. Sedláčkova tabulka⁴² – Tab. 1. Tato tabulka může zároveň sloužit k převodu latinských a řeckých termínů do národních jazyků v tabulce vyjmenovaných (čeština, ruština, angličtina, němčina, francouzština a španělština). Tento převod totiž dělá potíže nejen lékařům, ale často i dobrým překladatelům.

Tab. 1 - Sedláčkova tabulka

Ř + L	Č	R	A	N	Fr	Šp
-mentum	ment	мент	ment	ment	ment	mento
-ia	e	ия	y	ie	ie	ia
-antia	ance	анция	ance	anz	ance	ancia
-entia	ence	енция	ence	enz	ence	encia
-iasis	iáza	иаз	iasis	iase	iase	iasa
-osis	óza	оз, м.	osis	ose	ose	osis
-ismus	ismus	изм	ism	ismus	isme	ismo
-ista	ista	ист	ist	ist	iste	ista
-itas	íta	итет	ity	ität	ité	idad
-itis	ítida	ит, м.	itis	itide	ite	itis
-oma	óm	ома, ф.	oma	om	ome	oma

-ema	ém	ема, ф.	em, ema	em	ème	ema
-tor	tor	тор	tor	tor	teur	tor
-ator	átor	атор	ator	ator	ateur	ador
-isator	izátor	изатор	iser, izer	isator	isateur	isador
-tio	ce	ция	tion	tion	tion	ción
-isatio	izace	изация	isation	isation	isation	ización
-alis	ální	альный	al	al	ale	al
-aris	ární	арный	ar	ar	aire	ar
-ilis	ilní	ильный	ile	il	ile	il
-bilis	bilní	билный	ble	bil	ble, bile	ble, vil
-icus	ický	ический	ic(al)	isch	ique	lco
-ivus	ivní	ивный	ive	iv	if, ive	lvo
-des	idní	идный	id	id	ide	lde
-orius	órní	орный	ory	orisch	oire	Orio
-osus	ózní	озный	osus	ös	eux, euse	Oso
-ans	antní	антный	ant	ant	ant, ante	Ante
-ens	entní	ентный	ent	ent	ent, ente	Ente
-iens	ientní	иентный	ient	ient	ient, iente	lente

Pokud se týká racionalizačních tendencí v grafické úpravě latinské a řecké terminologie, domníváme se, že pravopisná adaptace značně snižuje mezinárodní jednotnost a znesnadňuje etymologický výklad. Na autorův návrh dnešní vydání N. A. sice dvojhlasky opět zavedla, ale uznává i jejich zkrácený tvar. Stažení dvojhlasek *ae* a *oe* provedené ve 3. vydání N. A. bylo totiž na škodu věci, neboť se tím ztrácela délka slabiky (např. *taenia-tenia*, *coecum-cecum*). Adaptovaný pravopis je vhodnější v popularizačních publikacích a ve slovech, která již přešla do běžného sdělovacího jazyka

(např. *patologie*), ale stanovit přesnou hranici mezi originálním a adaptovaným pravopisem nelze.

Podle výše zmíněné tabulky převádíme běžně latinské a řecké výrazy do běžného sdělování mezi odborníky. Tak *articulatio talocruralis* označujeme jako *talokrurální kloub*, ačkoliv pro tento kloub již máme vžitý český název: *horní zánártní kloub* nebo jen *hlezenní kloub* (doslova podle latiny *bércohlezenní kloub*). Již zmíněná pravidla o slovosledu latinských termínů (determinandum+determinans) bohužel poněkud znesnadňují jejich překlad.

Jednoslovná pojmenování nečiní potíže (např. *cerebrum* - *mozek*). U kostí je však český termín dvouslovný (např. *talus* - *hlezenní kost*), neboť i jména většiny kostí v latině jsou dvouslovná (např. *os cuboideum* - *krychlová kost*). V obou případech jde o shodné přívlastky, a proto budeme překládat *hlezenní kost*, *krychlová kost* atd. v souladu s pravidly českého pravopisu. Avšak protože určovanými, a významově tedy důležitějšími složkami těchto názvů jsou substantiva, je možno uvádět je v rejstřících na prvním místě.

U dvouslovných pojmenování dává dnes platná mezinárodní terminologie přednost shodnému přívlastku (např. *incisura clavicularis*) před neshodným přívlastkem, vyjádřeným substantivem v genitivu (např. *incisura scapulae*), který byl ve 3. vydání N. A. velmi častý. Neshodnému přívlastku se však nevyhneme při významovém rozlišení: *caput ulnare* označuje *loketní hlavu* např. *trojhlavého pažního svalu*, *caput ulnae* pak *hlavičku loketní kosti*.

Stálé užívání latinského názvosloví nejen mezi anatomy, ale i lékaři snad způsobilo, že se ustálil zlovyk klást substantivum před přívlastkem (např. *kost krychlová*) a užívat neshodných přívlastků (např. *cévy srdce*), což není v češtině obvyklé. Výjimku tvoří právě nomenklatury: chemická (např. *kyselina sírová*), botanická (např. *pryskyřník prudký*) a zoologická (např. *hraboš polní*); v anatomické (jen u pojmu *slinivka břišní*). V češtině je postavení substantiva a adjektiva ve shodném přívlastku právě opačné než v latině.

Větší nesnáze jsou s latinskými víceslovnými termíny (souslovími). Jak již bylo uvedeno, je kvalifikační přívlastek, který určuje místo, v latině na posledním místě sousloví. Toto pravidlo dodržuje dnešní N. A. důsledně, a tak výraz v I. N. A. *m. obliquus abdominis externus (internus)* zdůrazňující diferenční přívlastky, je v N. A. uveden jako *m. obliquus externus (internus) abdominis*. Do češtiny přeložíme správně tento výraz jako *povrchový (hluboký) šikmý břišní sval*. I zde je nesprávná tendence nakupení shodných přívlastků rozložit, že některé jsou před substantivem, jiné za ním (např. *povrchový šikmý sval břišní* apod.).

Nejobtížnější je překlad složených slov. Složená slova nejsou v češtině tak početná jako třeba v němčině, i když se již vyskytují v běžném sdělování (např. *sladkokyselý, hluchoněmý*). Bohužel je těchto složených termínů v anatomickém názvosloví velmi mnoho a jen vzácně je můžeme převést do češtiny krátkým výrazem (např. *m. sternocleidomastoideus* jako *zdvihač hlavy* a nikoli *hrud'oklíčkobradavkový sval*). Přesto není možné se jim vyhnout, poněvaž jsou výstižné, krátké, odpovídající latinské složenině a jsou obdobné s názvy ve slovanských jazycích (slovenštině, polštině, ruštině). Je ovšem nutné, aby takové překlady byly prováděny podle jednotných zásad a aby plně zachovávaly zákonitosti českého tvoření slov; pokládáme za účelné nespojovat více slov než dvě.

Při převodu mezinárodních anatomických názvů do češtiny se setkáváme s četnými úskalími. Předně je nutno vyrovnat se beze zbytku se všeobecnými názvy označujícími směry, které musí být nejen jednoznačné, nýbrž i významově odpovídat současnému lexiku českého jazyka. Jde nejčastěji o tyto termíny:

Přívlastek *medianus* má český ekvivalent *středový*, tj. ve středové rovině ležící, *medialis* - *přistřední*, tj. blíže středové roviny ležící, *medius* - *střední*, tj. jsoucí v nějakém pořadí (asi) uprostřed; tohoto termínu se užívá spíše ve směru vertikálním (např. *n. cardiacus superior, medius, inferior*), zatímco ve směru bočním se používá přívlastku *intermedius* - *prostřední*, tj. ležící v nějakém pořadí (asi) uprostřed (např. *sulcus medianus, intermedius,*

lateralis). Přívlástek *lateralis* s českým ekvivalentem *boční*, tj. jsoucí na boku, po straně, postranní a *bočný* - v anatomické nomenklatuře vyjadřuje část směřující na stranu; jeho antonymum je *medialis* - *přístřední*. Bohužel se často používá chybného ekvivalentu *zevní* či *vnější*, což ovšem znamená *povrchový* (*externus, superficialis*) a jejich antonymy jsou *vnitřní, hluboký* (*internus, profundus*).

Dále je třeba rozlišit přívlásky *anastomaticus, communicans* a *commissuralis*. Prvního přívlásku užívá mezinárodní nomenklatura převážně pro cévy, druhého pro nervy a posledního pro centrální nervstvo. Dají se rozlišit takto: *anastomaticus* - *spojovací*, *communicans* - *spojující* a *commissuralis* - *spojkový*.

V českém názvosloví musíme rozlišit *nervus sublingualis* a *nervus hypoglossus*. Zatímco jejich latinský a řecký přívlástek je zcela rozlišuje, musíme v češtině přidat další určující přívlásky: *citlivý* a *hybný* - *citlivý podjazykový nerv* a *hybný podjazykový nerv*.

Velmi často se chybuje v převodu *nervi olfactorii* a *nervi ethmoidales* jako *nervy čichové*. Latinský přívlástek *olfactorius* značí čichový a proto *nervi olfactorii* jsou opravdu *čichové nervy*, neboť funkčně jde o smyslové nervy. Naproti tomu přívlástek *ethmoidalis* je řeckého průvodu a jeho český ekvivalent je *síťový*, jsou tedy *nervi ethmoidales síťové nervy*. Jde o citlivé nervy inervující oblast *síťové kosti* - *os ethmoidale*. Tato kost se pouze v češtině nesprávně nazývá *čichová kost*. Řecký termín *concha* znamená *mušle, ulita*. Je tedy lépe pro termín *concha nasalis* užít českého termínu *nosní mušle* než *nosní skořepa*. Skořápka je pevný obal ptačího vejce, tvrdý obal ořechu i schránka některých měkkýšů (*ulita*). Lze tedy užít obojího převodu, i když výraz *mušle* je prvotnější a jazykově správný.

Tyto příklady ukazují, jak je nutno postupovat, abychom k latinskému nebo řeckému termínu našli vhodný ekvivalent, při dodržení pojmenovacích zásad ve spisovné češtině.

1.3. GRAMATICKÝ PŘEHLED

1.3.1 Vliv řečtiny na latinu

Kultura antického Řecka natolik oplodnila starověký Řím a jeho impérium, že téměř všechny řecké anatomické názvy byly přeloženy nebo převzaty do latiny. Většina anatomických názvů pochází z řečtiny a z latiny a jen málo jich je jiného původu (arabského, francouzského aj.). Latinské a řecké názvy pocházejí jen z menší části z původní klasické latiny a starořečtiny, z větší části pak ze středověké latiny a ze spisovné řečtiny.

Rozvoj vědy a nové poznatky si vyžádaly nové názvy, ovšem v duchu a podle jazykových zákonů platných pro středověkou latinu a pro spisovnou řečtinu, která je v podstatě starou antickou řečtinou, v průběhu let zjednodušovanou a vybrušovanou, jak je tomu v každém živém jazyku. Proti tomuto postulátu se bohužel často hřešilo. Tak vznikly nové názvy, jazykově sice nesprávné, jako jsou hybridní slova z latinských a řeckých kmenů, ale celkem dobře a krátce vystihující význam a smysl termínu. Taková pojmenování ponecháváme, poněvadž je stěží můžeme nahradit lepším výrazem; navíc tu hraje roli tradice.

Terminologický význam názvu (definice) vykládá obsah termínu vzhledem k příslušnému odbornému systému (v našem případě vzhledem k anatomii). Není proto možné vysvětlovat termín jen po stránce čistě jazykové, i když je důležitá. Příkladem může být termín *coccyx* z řeckého *kókkyx*, který znamená *kukačka*, poněvadž se *kostrč* podobá kukaččímu zobáku. Tento termín (již 2000 let starý) nepřekládáme jako *kukačka*, ale jako *kostrč*. Tento příklad zároveň ukazuje, že anatomie jako morfologická věda (*morphe* – tvar, *logos* – slovo) vyjadřuje tvary tělních struktur názvy jiných, jim podobných objektů (*pecten* – hřeben, *folium* – list, *funda* – prak, *fundiformis* – praku podobný tedy *prakovitý*). Adjektiva anatomických názvů ukazující na podobnost s něčím (s příponou podobnosti –(o)*ideus* a –*formis*) jsou častá, a proto i český převod má častou příponu podobnosti –*ovitý*.

V češtině nemusíme používat přípony podobnosti tam, kde anatomický útvar je shodný se srovnávaným objektem (*trojúhelníkovitý*), i když v N. A. příponu podobnosti má (*deltoideus* – podobný řeckému písmenu delta; je nejen podobný, ale dokonce s ním shodný, a proto *deltový* a nikoli *deltovitý*).

Anatomické názvy mají tedy svůj vlastní život, jehož počátky jsou již ve starověku, život se všemi důsledky i chybami. Tak adjektivum *laryngeus* ze starého řeckého *laryngaios*, zůstává v N. A., ačkoli dnešní Řekové říkají *laryngikos* a mělo by se tedy psát *laryngicus*, jak tomu bylo v I. N. A. Na oficiální, všeobecně platnou anatomickou nomenklaturu se musíme dívat jako na závaznou normu, která je v neustálém vývoji a je založena na mezinárodní konvenci. Je proto třeba ji užívat nejen v praxi a ve vědecké práci, ale hlavně při výuce nových lékařů, kde se s latinskou terminologií začíná.

Tyto požadavky se bohužel plní na všech úrovních obtížně. Předně se na anatomické katedry dostávají platná N. A. se zpožděním, které se zvyšuje dlouhou dobou potřebnou k napsání a vydání učebnic s posledně platnou terminologií. Krátce po vyjití učebnice se objevuje nové vydání doplněných a opravených N. A. a tak prakticky neexistuje učebnice s platnou nomenklaturou. Zpoždování publicity platné terminologie, její časté pozměňování (během 20 let 4x!) způsobuje, že se nestačí vžít, a proto se plně neužívá.

V minulých letech navíc rozvoj techniky s atomovou energií a automatizací zatlačil klasický humanismus. V mnohých zemích zanikla výuka klasických jazyků, zvláště pak latiny, která přestala být podmínkou studia medicíny. A přece asi 6.000 názvů anatomické nomenklatury představuje prakticky slovní zásobu potřebnou ke znalosti jednoho cizího jazyka. Student se snadněji naučí anatomické názvy, zná-li jejich původní význam. V 90. letech minulého století se, např. v České republice, vrátila latina i na střední školy, takže se situace na tomto poli o něco zlepšila.

Některé anatomické termíny jsou mnohoznačné (polysémie), tj. mají více významů, které odvodíme z významu původního. Tak např. *sinus* v původním významu označuje *zaoblení, zátoku, záliv*. V anatomii označuje:

- 1) zaoblené rozšíření, záliv, záhyb (např. *sinus aortae*);
- 2) širokou tenkostěnnou žílu (např. *sinus coronarius*);
- 3) širokou tlustostěnnou žílu tvrdé mozkové pleny, zvanou splav (*sinus transversus*);
- 4) kostěnou dutinu obsahující vzduch (např. *sinus maxillaris*).

Příslušné adjektivum je *sinualis* nebo *sinusoidalis*, tj. *zátokový*, event. *sinusoideus*, tj. *podobný široké tenkostěnné žíle*. Poznáním významu základního slova ovládne student současně celé hnízdo slov, zná-li latinské a řecké předpony (prexify) a přípony (sufixy).

Vzhledem k okolnosti, že převážná část anatomických názvů je latinského původu a ostatní názvy, byť jakéhokoliv původu, byly latinizovány, je pro jejich správné užívání a správné vyslovování nutná znalost pravidel latinské fonetiky a tvarosloví.

1.3.2 Fonetika

Latina nemá dvojsamohlásky (dvojvokály). V důsledku latinizace píšeme a vyslovujeme řecké dvojvokály podle tab. 2.

Tab. 2.

řecké	latinské	výslovnost	příklad
ai	ae	e	<i>sphaira</i> <i>sphaera</i>
oi	oe	e	<i>koiliakos</i> <i>coeliacus</i>
ei	i	i	<i>deltoides</i> <i>deltoides</i>

V klasické latině chyběly souhlásky (konsonanty) *j*, *k* a *z*. Souhláska *j* chyběla i v řečtině a nahrazovala ji samohláska *i*, která se před samohláskou vyslovuje jako *j*; vzhledem na anglosaskou výslovnost je *i* jako *j* píše (např. *jejunum*, *jugum*). Souhlásku *k* nahrazuje *c* a zůstalo jako *k* v N. A. jen v nově utvořených slovech řeckého původu (např. *skeleton*) stejně jako souhláska *z* (např. *zona*). Výslovnost souhlásek ukazuje tab. 3.

Tab. 3

hláska	pravidlo	výslovnost
c	před e, i, y, ae, oe před a, o, u	c k
x	vždy	x
ch	vždy	ch
ph	vždy	f
th	vždy	t
ti*	před samohláskami	ci

* předchází-li před -ti- s, čte se ti (např. *bestia*, *ostium*)

Ohledně psaní a výslovnosti cizích přejatých slov platí, že nezčeštěné dubletní podoby užíváme ve vědeckém odborném vyjadřování mezinárodně orientovaném; zčeštěná slova užíváme tam, kde tato přešla do obecného užívání a těsněji se přimkla ke spisovné výslovnosti (např. *rachitis* – *rachitida*, *analysis* – *analýza*).

Správná výslovnost anatomických termínů nezávisí jen na správném vyslovení dvojhlásek a hlásek, ale též na správném přízvuku latinských názvů, poněvadž slova řeckého původu byla latinizována a chovají se proto jako slova latinská.

Přízvuk v latině je určen délkou (kvantitou) předposlední slabiky; je-li její samohláska krátká, pak je přízvuk na 3. slabice od konce a je to zároveň poslední slabika, která musí být akcentována, neboť více než dvě slabiky od konce slova nesmějí zůstat bez přízvuku. Dlouhá samohláska (*a*, *e*, *ae*, *i*)

v předposlední slabice tuto slabiku akcentuje. Krátká samohláska se na tomto místě může stát „polohou dlouhá“ následují-li za ní dvě nebo více souhlásek. Tento případ však nenastane, spojují-li se hlásky *b, c, d, e, f, g, p, t* (*muta*) se souhláskami *l, m, n, r* (*liquida*). [*Muta cum liquida non est positione longa* – nemá hláska s plynou není z polohy dlouhá].

V latinských slovech je samohláska před jinou samohláskou vždy krátká (*vocalis ante vocalem brevis est*). Naproti tomu u latinizovaných řeckých termínů sama o sobě dlouhá souhláska zůstává dlouhou. Z toho vysvítá, jak důležitá je znalost původu slov. U víceslabičných slov se označuje dlouhý vokál v předposlední slabice vodorovnou čárkou (např. *ā*), krátký vokál háčkem (např. *ě*).

1.3.3 Latinské tvarosloví

K používání latinských termínů stačí znát z latinského tvarosloví jen podstatná jména (*substantiva*), přídavná jména (*adjektiva*), přičestí a přechodník (*participia*), předpony (*prefixy*) resp. předložky (*prepozice*), přípony (*suffixy*) a některé číslovky (*numeralia*).

1.3.3.1 Podstatná jména

Podstatná jména mají tři gramatické rody (*genus*):

- 1) rod mužský (*genus masculinum*, zkráceně *masculinum*, zkratka *m.*),
- 2) rod ženský (*genus femininum*, zkráceně *femininum*, zkratka *f.*),
- 3) rod střední (*genus neutrum*, zkráceně *neutrum*, zkratka *n.*).

Podstatná jména nemají člen a jejich rod a číslo poznáme podle jejich koncovky resp. koncovky příslušného přívlastku. Z latinského skloňování (*deklinace*) postačí znát jen první pád (*nominativ*) a druhý pád (*genitiv*), a to v jednotném čísle (*singulár*) a v množném čísle (*plurál*).

Podle zakončení kmene na samohlásku nebo souhlásku má latina čtyři samohláskové deklinace (-a, -o, -u, -e) a jednu deklinaci souhláskovou a jí připodobněné -i kmeny. Tab. 4 ukazuje v přehledu skloňování substantiv.

Tab. 4

deklínace	singulár		plurál		rod
	nominativ	genitiv	nominativ	genitiv	
1. (A)	-a <i>vena</i>	-ae <i>venae</i>	-ae <i>venae</i>	-arum <i>venarum</i>	f. a někdy m.
2. (O)	-us <i>ramus</i>	-i <i>rami</i>	-i <i>rami</i>	-orum <i>ramorum</i>	m.
	-er <i>(magister</i>	-i <i>magistri</i>	-i <i>magistri</i>	-orum <i>magistorum</i>	m.
	se v anatomické nomenklatuře nevyskytují)				
	-um <i>filum</i>	-i <i>fili</i>	-a <i>fila</i>	-orum <i>filorum</i>	n.
3. (souhláska a -l)	bez kon. <i>tensor</i>	-is <i>tensoris</i>	-es <i>tensores</i>	-um <i>tensorum</i>	m. nebo f. m.
	bez kon. <i>pars</i>	-is <i>partis</i>	-es <i>partes</i>	-um (-ium) <i>partium</i>	m. nebo f. f.
	bez kon. <i>inguen</i>	-is <i>inguinis</i>	-a <i>inguina</i>	-um <i>inguinum</i>	n. n.
	-is <i>penis</i>	-is <i>penis</i>	-es <i>penes</i>	-ium <i>penium</i>	m. nebo f. m.
	-is <i>pelvis</i>	-is <i>pelvis</i>	-es <i>pelves</i>	-ium <i>pelvium</i>	m. nebo f. f.
4. (U)	-us <i>recessus</i>	-us <i>recessus</i>	-us <i>recessus</i>	-uum <i>recessuum</i>	m.
	-u <i>cornu</i>	-us <i>cornus</i>	-ua <i>cornua</i>	-uum <i>cornuum</i>	n.
5. (E)	-es <i>facies</i>	-ei <i>faciei</i>	-es <i>facies</i>	-erum <i>facierum</i>	f.

1.3.3.2 Přívlastek

Přívlastek neshodný se v latině vyjadřuje genitivem substantiva (např. *spina scapulae*). Shodný přívlastek sleduje podstatné jméno v rodu i čísle a pádu (např. *vena cava*, *rami cutanei*). Podle svého zakončení patří do 1., 2. a 3. deklinace. Tab. 5 ukazuje přehled skloňování adjektiv.

Tab. 5

deklinace	singulár		plurál		rod	
	nominativ	genitiv	nominativ	genitiv		
1. a 2. trojvýchodná	-us	-i	-i	-orum	m.	
	-a	-ae	-ae	-arum	f.	
	-um	-i	-a	-orum	n.	
	<i>magnus</i>	<i>magni</i>	<i>magni</i>	<i>magnorum</i>	m.	
	<i>magna</i>	<i>magnae</i>	<i>magnae</i>	<i>magnarum</i>	f.	
	<i>magnum</i>	<i>magni</i>	<i>magna</i>	<i>magnorum</i>	n.	
	-er	-i	-i	-orum	m.	
	-a	-ae	-ae	-arum	f.	
	-um	-i	-a	-orum	n.	
	<i>lacer</i>	<i>laceri</i>	<i>laceri</i>	<i>lacerorum</i>	m.	
	<i>lacera</i>	<i>lacerae</i>	<i>lacerae</i>	<i>lacerarum</i>	f.	
	<i>lacerum</i>	<i>laceri</i>	<i>lacera</i>	<i>lacerorum</i>	n.	
	3. dvojvýchodná	-is	-is	-es	-ium	m.
		-is	-is	-es	-ium	f.
-e		-is	-ia	-ium	n.	
<i>centralis</i>		<i>centralis</i>	<i>centrales</i>	<i>centralium</i>	m.	
<i>centralis</i>		<i>centralis</i>	<i>centrales</i>	<i>centralium</i>	f.	
<i>centrale</i>		<i>centralis</i>	<i>centralia</i>	<i>centralium</i>	n.	

trojvýchodná	-er	-is	-es	-ium	m.
	-is	-is	-es	-ium	f.
	-e	-is	-ia	-ium	n.
	<i>acer</i>	<i>acris</i>	<i>acres</i>	<i>acrium</i>	m.
	<i>acris</i>	<i>acris</i>	<i>acres</i>	<i>acrium</i>	f.
	<i>acre</i>	<i>acris</i>	<i>acria</i>	<i>acrium</i>	n.
jednovýchodná	-ex	-is	-es	-ium	m.
	-ex	-is	-es	-ium	f.
	-ex	-is	-ia	-ium	n.
	<i>simplex</i>	<i>simplicis</i>	<i>simplices</i>	<i>simplicium</i>	m.
	<i>simplex</i>	<i>simplicis</i>	<i>simplices</i>	<i>simplicium</i>	f.
	<i>simplex</i>	<i>simplicis</i>	<i>simplicia</i>	<i>simplicium</i>	n.

Jedna ze zásah nomenklaturní komise vyžaduje užívat diferenciačních protikladných adjektiv (antonym) v komparativu (např. *major – minor*, *superior – inferior*). Je proto třeba znát stupňování adjektiv.

Nahradíme-li koncovku genitivu koncovkou *-ior* (pro m. a f.) a *-ius* (pro n.) obdržíme 2. adjektivní stupeň a koncovkou *issimus, -a, -um* (*-rimus, -a, um; -limus, -a, -um*) pak stupeň třetí, jak ukazuje přehledná tab. 6.

Tab. 6

základní stupeň	2. stupeň (komparativ)	3. stupeň (superlativ)
<i>latus, -a, -um</i>	<i>latior, -ius</i>	<i>latissimus, -a, -um</i>
<i>acer, -is, -e</i>	<i>acrior, -ius</i>	<i>acerrimus, -a, -um</i>
<i>gracilis, -is, -e</i>	<i>gracillior, -ius</i>	<i>gracillimus, -a, -um</i>

V anatomii nejužívanější adjektiva mají nepravidelné stupňování, jak ukazuje následující Tab. 7.

Tab. 7

základní stupeň	2. stupeň	3. stupeň
<i>magnus</i> , -a, -um	<i>major</i> , -us	<i>maximus</i> , -a, -um
<i>parvus</i> , -a, -um	<i>minor</i> , -us	<i>minimus</i> , -a, -um
<i>posterus</i> , -a, -um	<i>posterior</i> , -ius	<i>postremus</i> , -a, -um
<i>superus</i> , -a, -um	<i>superior</i> , -ius	<i>supremus</i> , -a, -um
<i>inferus</i> , -a, -um	<i>inferior</i> , -ius	<i>imus</i> , -a, -um

Také 2. a 3. stupeň adjektiv se shoduje v rodu i čísle s podstatným jménem a skloňuje se s ním podle svého zakončení v 1.-3. deklinaci (viz Tab. 5.)

1.3.3.3 Příčestí a přechodník

Příčestí a přechodník tvoříme přidáním koncovky *-ns* ke kmenu slovesa a podle této koncovky skloňujeme podle 3. deklinace (*abducere* ⇒ *abducens*, -tis, *confluere* ⇒ *confluens*, -entis).

1.3.3.4 Předpony a předložky

Předpony a předložky jsou v N. A. velmi časté a důležité pro pochopení charakteristického významu a pro tvorbu nových slov z jednoho slova (*ab-ductor*, *ad-ductor*). Mohou-li být samostatné s funkcí předložky nebo nesamostatné s funkcí předpony podstatných jmen i sloves; některé předpony jsou příslovečného (adverbiálního) charakteru a jiné číslovkovitého (numerického) původu. Latinizace řeckých výrazů pozměnila jejich přípony, ne však prefixy, a proto Tab. 8 podává přehled latinských a řeckých prefixů, které jsou ještě uvedeny v abecedním seznamu základních anatomických názvů²⁶.

Tab. 8 - Přehled latinských a řeckých prefixů

Latinské prefixy (předložky, předpony, příslovce, číslovky)	Řecké prefixy (předložky, předpony, příslovce, číslovky)
a-, ab-, abs- od ad-, a- (af-, al-, k, při an-, ap-, ar- as, at-)	a-, an- ne-, bez amphi- kolem dokola
am-, amb-, ambi- kolem, na obě , ambo- strany ante-, ant- před- bi-, bin-, bis dvoj, dvakrát circum- okolo con-, (co-, col-, s, spolu- com-, cor-) = cum	ana- nahoru anti-, ant- proti apo- od-, pryč archi- první, prastarý di-, diplo- dvoj-, dvojitý dia-, di- přes-, mezi
de- od-, dolů di-, dis-, dif- roz-, od sebe ex-, e- (ec-, ef-) z, ven extra- mimo en-, im- v, i-, ne- infra- pod-, dole inter- mezi intra- nitro-, uvnitř mal- chybný, vadný non- ne-, bez ob- (oc-, op-) proti per- (pel-) skrz, prefix zesílení post- za pre- místně: před pro- místně: před	dys- chybně ecto- zevně ležící en-, em- uvnitř, tam endo- nitro-, uvnitř epi-, ep-, eph- na, přes-, nad- exo- zevně hemi- polo-, půl- hema (o)- se vztahem ke krvi hyper- nadbytečný hypo-, hyp- pod- iso- stejný meso-, mes- mezi-, střední meta- místně: za meta časově: po mono-, mon- sám, jediný neo- nový, mladý

quadri-	čtyř-	paleo-	starý
re-	zpět, opět	para-	vedle, podél
retro-	místně: za	peri-	kolem
semel	jedenkrát	prō-	časově: před
semi-	polo-, půl-	prō-	místně: před
sub- (sus-)	pod-	proto-	první, dřívější
super-, supra-	nad-, na	syn-, sym-, sys-,	s, spolu-
trans-	přes-, napříč	syl, syr-	
tri-	troj-, trojitý	telo-, tel-	daleko, na konci
uni-	jedno-	tri-	troj-, trojitý

1.3.3.5 Přípony

Přípony (sufixy) stejně jako prefixy mění podstatně smysl a obsah původního slova. Prefixy vyjadřuje převážně prostorové nebo časové vztahy, event. zesílení významu slova. Naproti tomu sufixy mění význam původního slova daleko rozmanitěji. Jsou to jednak přípony zdvojnásobných podstatných jmen (deminutiva), přípony činnosti, jejího průběhu a výsledku, přípony podobnosti, hojnosti, látkového původu, činnosti, služebnosti atd., jak ukazují Tab. 9, 10 a 11.

Tab. 9 - Sufixy latinských substantiv

původní slovo	latinská přípona	význam
<i>collis</i> – pahorek	-ulus, -ula, -ulum <i>colliculus</i>	přípony deminitiv
<i>cerebrum</i>	-ellus, -ella, -ellum <i>cerebellum</i>	
<i>fibra</i> – vlákno	-illus, -illa, -illum <i>fibrilla</i>	
<i>bronchus</i> – průduška	-olus, -ola, -olum <i>bronchiolus</i>	

<i>abducere</i> – odtahovati	-tor (<i>abductor</i>)	přípony činnosti, jejího průběhu a výsledku
<i>induere</i> – pokrýti	-ium (<i>indusium</i>)	
<i>flectere</i> – ohýbati	-io (<i>flexio</i>)	
<i>tegere</i> – pokrývati	-men (<i>tegmen</i>)	
<i>incidere</i> – zařezávat	-ura (<i>incisura</i>)	
<i>prominere</i> – čnítí	-ia (<i>prominentia</i>)	
<i>abducere</i> - odtahovati	-ns (<i>abducens</i>)	

Tab. 10 - Sufixy latinských adjektiv

původní slovo	latinská přípona	význam
<i>ren</i> – ledvina	-alis, -is, -e (<i>renalis</i>)	přípona příslušnosti
<i>ala</i> – křídlo	-aris, -is, -e (<i>alaris</i>)	k substantivu
<i>alimentum</i> – potrava	-arius, -a, -um (<i>alimentarius</i>)	nebo i podobnosti
<i>obturator</i> – ucpavač	-ius, -a –um (<i>obturatorius</i>)	
<i>equus</i> - kůň	-inus, -a, -um (<i>equinus</i>)	
<i>incidere</i> - řezati	-ivus, -a, -um (<i>incisivus</i>)	přípona příslušnosti k participiu
<i>mucus</i> - hlen	-osus, -a, -um (<i>mucosus</i>)	přípona hojnosti, plnosti
<i>os</i> – kost	-eus, -a, -um (<i>osseus</i>)	přípona původu určité látky druhotně i příslušnosti nebo i podobnosti
<i>pecten</i> – hřeben	-eus, -a, -um (<i>pectineus</i>)	
<i>solea</i> – platýs (ryba)	-eus, -a, -um (<i>soleus</i>)	
<i>respirare</i> – dýchat	-orius, -a, -um	přípona činnosti (participium)
<i>abducere</i> - odtahovat	(<i>respiratorium</i>) -ns (<i>abducens</i>)	
<i>dnes</i> - zub	-atus, -a, -um (<i>dentatus</i>)	přípona opatření něčím druhotně i podobnosti
<i>serra</i> - pila	-atus, -a, -um (<i>serratus</i>)	
<i>funda</i> - prak	-formis, -is, -e (<i>fundiformis</i>)	přípona podobnosti
<i>ferre</i> - nésti	-(i)fer, -a, -um (<i>seminifer</i>)	přípona nesení a vedení

Tab. 11 - Sufixy řeckých slov a jejich latinské ekvivalenty

řecká přípona	latinský převod	význam
-ikos, -ike, -ikon (<i>akustikos</i>)	-icus, -a, -um <i>acusticus</i> : sluchový)	přípona příslušnosti
-aios, -a, -on (<i>glutaios</i>)	-eus, -a, -um <i>gluteus</i> : hýžd'ový)	
-akos, -ake, -akon (<i>koiliakos</i>)	-acus, -a, -um <i>celiacus</i> : břišní)	
-inos (<i>adamantinos</i>)	-inus, -a, -um <i>adamantinus</i> : emailový)	látková přípona
-(o)eides (<i>korakoeides</i>)	-(o)ideus, -a, -um <i>coracoideus</i> : zobákovitý)	přípona podobnosti

1.3.3.6 Číslovky

Číslovky (numeralia) jsou zvláštní slovní druh, který se vyskytuje v N. A. jako číslovky řadové (ordinalia) do dvanácti (dvanáct hrudních obratlů, dvanáct hlavových nervů), a jako číslovky násobné (multiplicata) do čtyř (dvoj- až čtyřhlavý sval) s funkcí prefixu. Číslovky základní (cardinalia) se v N. A. nevyskytují. Řadové číslovky uvedené v Tab. 12 se skloňují podle 1. a 2. deklinace

Tab. 12 - Řadové číslovky

I. <i>primus</i> , -a, -um	V. <i>quintus</i> , -a, -um	IX. <i>nonus</i> , -a, -um
II. <i>secundus</i> , -a, -um	VI. <i>sextus</i> , -a, -um	X. <i>decimus</i> , -a, -um
III. <i>tertius</i> , -a, -um	VII. <i>septimus</i> , -a, -um	XI. <i>undecimus</i> , -a, -um
IV. <i>quartus</i> , -a, -um	VIII. <i>octavus</i> , -a, -um	XII. <i>duodecimus</i> , -a, -um

Násobné číslovky jsou uvedeny v předponách (viz Tab. 8).

2. MATERIÁL A METODIKA ANALÝZY. ANALÝZA. KVALITATIVNÍ SROVNÁNÍ S JINÝM ZDROJEM

2.1. ZDŮVODNĚNÍ METODIKY VÝBĚRU ČASOPISŮ

Materiálem je odborné lékařské periodikum (*Rozhledy v chirurgii*), které jsme vybrali na základě frekvence užívání anatomické nomenklatury, české i latinské, v jednotlivých oborech medicíny.

Na základě tohoto kritéria jsme vybrali odborná periodika z klinických oborů – chirurgie, neurologie a neurochirurgie.

Tyto obory velmi často používají anatomickou nomenklaturu, převážně latinskou. Nejčastěji se s ní lze setkat v oboru radiologie a radiodiagnostiky, kde jde o přesný popis anatomických útvarů a nálezů – v tomto souboru se hlavně jedná o popisy RTG, CT a MR snímků.

Naopak jiné klinické obory využívají latinskou nomenklaturu podstatně méně, např. kardiologie a oftalmologie, jelikož se pohybují stále v tom samém, poměrně úzkém okruhu, termínů.

Vyloučili jsme periodika z klinických (např. dermatologie) nebo hraničních oborů (např. biochemie, biofyzika, farmakologie), kde se anatomická nomenklatura vyskytuje málo, nebo velmi zřídka.

2.2 MATERIÁL A METODIKA

Na základě kritéria (viz 2.1) jsme vybrali periodika z oboru chirurgie (*Rozhledy v chirurgii*) a jako *kvalitativně porovnávací* bylo vybráno česky psané periodikum s impakt faktorem z oboru neurologie a neurochirurgie (*Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie*).

Sledovali jsme pouze práce in extenso (původní), přehledové (přehledné) práce a kazuistiky. Paralelně jsme též sledovali frekvenci použití anatomických eponym.

2.3 SCI A IMPAKT FAKTOR – FAKTA, PŘEHLED

„Publish or perish“, tak zní známé úsloví, které provází každého vědce. V současné době se klade stále větší důraz na to, aby vědec nejen publikoval, ale hlavně na to, aby byl citován. Součástí posuzování většiny pracovišť nebo vědeckých a odborných pracovníků je běžně to, jaký citační ohlas vyvolává jejich publikační aktivita. Také při habilitačních a profesorských řízeních, PGS nebo při udělování grantů je citační ohlas jedním z hodnotících kritérií vědecké a odborné úrovně. Nejen z tohoto důvodu dělí citační rejstřík (Science Citation Index) publikující obec na tábor přívrženců a odpůrců.^{15,34,36,38}

Otcem citačního rejstříku je profesor **Eugen Garfield** (*16. 9. 1925), který v roce 1958 založil ve Philadelphii Institute of Scientific Information (ISI). Jeho myšlenka zabývat se citovanými prameny ve vědeckých pracích – analyzovat je a vyhodnocovat – začala nabývat konkrétních forem v roce 1961, kdy ISI obdržel grant National Institute of Health k vytvoření experimentální databáze Genetic Citation Index použitím citačního indexování.

Profesor Garfield již v padesátých letech 20. století pochopil význam výpočetní techniky pro oblast vyhledávání informací, a proto se rozhodl vydat tímto směrem.

12. května 1995 ocenila Karlova Univerzita v Praze Garfieldovo celoživotní dílo a jeho zásluhy o rozvoj české vědy udělením čestného doktorátu.

2.3.1. Historie ISI v datech^{13,35}

- 1958** - Eugen Garfield zakládá Institute of Scientific Information
- 1961** - ISI obdržel grant National Institute of Health k vytvoření experimentální databáze Genetic Citation Index použitím citačního indexování
- je spuštěn *Science Citation Index*[®] (SCI), která obsahuje 613 titulů časopisů a 1.400.000 citací
- 1966** - je možné získat magnetické pásky s citačními ohlasy a zdrojovými daty
- 1972** - je spuštěn Social Science Citation Index[®] (SSCI)
- 1978** - je indexováno 5.200 titulů časopisů ve 31 jazycích
- je spuštěn *Arts and Humanities Citation Index*[®] (AHCI)
- 1989** - *Science Citation Index*[®] Compact Disk Edition vyhrává cenu Produkt roku Online Inc.
- 1992** - THOMSON Corporation získává ISI
- 1996** - ISI ResearchSoft získává Personal Bibliographic Software, Inc. (Procite)
- 1997** - ISI spouští *ISI Web of Science*[®]
- 1998** - je indexováno více než 8.000 titulů časopisů ve 35 jazycích
- 2004** – THOMSON získává KnowledgeNet – leadera v e-learningu

Spuštěním *ISI Web of Science*[®] (*WoS*), v České Republice dostupná pro členy projektu AV ČR *Web od Science* na adrese <http://wos.cesnet.cz>, v roce 1997 začala nová éra možnosti zjišťování citačních ohlasů pro vědce a odborné pracovníky, a to on-line, pomocí sítě Internet. Retrospektiva této báze dat sahá cca do roku 1970. Starší citační ohlasy je možno vyhledat buď v tištěných verzích *Science Citation Index*, které jsou uloženy např. knihovně AV ČR nebo na CD-ROM, v AV ČR (retrospektiva do roku 1991) a STK (retrospektiva do roku 1985).

WoS je bibliografická citační databáze fy THOMSON ISI v prostředí www. Jedná se o týdně aktualizované bibliografické a citační údaje o člancích z více než 8.500 vědeckých a odborných časopisů ze 115 odborných oblastí. Obsahuje *Science Citation Index Expanded*, *Social Science Citation Index* a *Arts and Humanities Citation Index*. Týdenní přírůstek této databáze činí 25.000 nových záznamů, tj. cca 440.000 citačních odkazů.³

Toto obrovské číslo je pochopitelné, pokud si uvědomíme, že ISI indexuje z každého čísla časopisu všechny jeho podstatné prvky:

- vlastní články
- recenze knih, databází, hardware, software, ...
- bibliografie
- editorské materiály
- diskuze
- dopisy čtenářů
- opravy, doplňky
- chronologie
- a další ...

Údaje o uloženém dokumentu mají tuto strukturu:

- název článku (plus případný překlad do angličtiny)
- kompletní seznam autorů
- odkaz na časopis a výtisk časopisu

- typ dokumentu
 - jazyk
 - abstrakt dodaný autorem (od r. 1991)
 - klíčová slova dodaná autorem
 - adresy autorů
 - nakladatelské údaje
-
- **Cited References** (kompletní seznam referencí z článku, linky)
 - **Times Cited** (počet citací na tento článek a seznam citujících materiálů s případnými linky na ně)
 - **KeyWords Plus** (klíčová slova tvořená ISI z titulů citovaných článků)
 - **Related Records** (články s alespoň jednou stejnou referencí)

Web of Science slouží k⁵:

- vyhledávání vědeckých článků z dané oblasti (rešerše)
- zjišťování citačního ohlasu/citovanosti vědecké práce
- sledování výzkumných aktivit kolegů či konkurentů
- sledování historie určité myšlenky / metody od jejího vzniku po současnost
- identifikace aktuálních výzkumných směrů
- vyhledávání článků k tématům či zaměřením, která jsou obtížně specifikovatelná několika klíčovými slovy (autoři sami určují „věcný popis“ a vztahy mezi dokumenty prostřednictvím referencí ve svých publikacích)
- analýzy dopadu publikovaného výzkumu

a v neposlední řadě také ke:

- zjišťování kontaktů (přehled expertů v dané oblasti)
- návaznost na další služby (fulltext, library holdings, ...)

2.3.2 Journal Citation Reports^{5,13,16}

V současné době existuje velké množství odborných periodik, která mají různou kvalitu, vycházejí v různých jazycích a v různém nákladu. Podle toho je také časopis sledován odlišným počtem vědců, kteří z něho více či méně čerpají informace pro svou vědeckou práci. Máme-li k dispozici citační index, můžeme tuto sledovanost a informační užitečnost kvantifikovat pomocí tzv. impakt faktoru časopisu. Ten udává, kolikrát je článek uveřejněný v časopise v **průměru** citován. K tomu, aby měl nějaký časopis nenulový impakt faktor se musí především dostat do užšího výběru, který je v ISI excerpován.

Pravidla pro výběr časopisů do JRC⁵:

1. Základní standard publikování časopisů

- včasnost, mezinárodní vydavatelské konvence, peer review časopisy, celý časopis publikovaný v anglickém jazyce nebo alespoň s anglickými anotacemi a klíčovými slovy, ...

2. Vydávaný obsah

3. Mezinárodní diverzita

- regionální časopisy....

4. Citační analýza

- Zachycení všech citovaných referencí k položkám v pokrytých časopisech a k položkám v časopisech, které nejsou pokryty.
- Expertní užívání citačních dat pomáhá ISI identifikovat důležité, vlivné a užitečné publikace.)

Impakt faktor se u periodik velmi liší. Pokud se podíváme blíže, zjistíme, že velmi záleží na oboru, z jakého příslušné periodikum je:

- Zemědělská ekonomie a politika, andrologie - **méně článků, méně citací**
- Buněčná biologie, genetika a dědičnost - **mnoho článků, mnoho citací**
- Humanitní vědy - **pomalý nárůst citací**
- Biologické vědy - **prudký nárůst citací**

Při vybírání nových časopisů se také velmi sleduje, zda autoři, v tomto novém časopise publikující, a členové redakční rady měli v minulosti citace.

Journal Citation Reports vznikl v roce 1973 (papírová podoba), později začal být distribuován na CD-ROM, v nedávné minulosti i přes webovské rozhraní. České vědecké veřejnosti (všem účastníkům projektu Web od Science) je databáze zpřístupněna on-line.

Journal Citation Reports:^{5,13,16}

- poskytuje institucím široký přístup k datům
- ukazuje závislost a vliv 7.500 mezinárodních rešeršních publikací z oboru vědy a sociálních věd
- prezentuje statistická data, která poskytují systematickou objektivní cestu pomáhající ke stanovení relativního vlivu časopisů uvnitř jejich oborů.
- umožňuje unikátně charakterizovat časopis, skrz citační vzorec a vztahy
- poskytuje unikátní metodu ke zkoušení vztahů mezi časopisy a charakterizuje tyto časopisy skrz citační vzorce.

Údaje o časopisech, které JCR poskytuje, mohou posloužit:

- *knihovníkům* - při rozhodovacím procesu s ohledem k nákupu a udržování sbírek časopisů

- *autorům* - s rozhodováním při zasílání rukopisů, identifikování nejfrekventovanějších citovaných publikací v různých disciplínách
- *informačním analytikům* – při vyhledávání bibliometrických trendů; studuje sociologii vědeckých a technických publikací; při studiu citačních vzorců uvnitř a mezi disciplínami.
- *vydavatelům* - při monitoringu vlivu časopisů a porovnání s konkurenčními časopisy
- *editorům* - asistují při ovlivňování vydavatelské politiky)
- **komukoliv** - s potřebou identifikovat nejdůležitější, vlivné časopisy s velkým záběrem disciplín

JCR obsahuje dvě řady (edice):

1. Science Edition

- **Science Citation Index Expanded**
 - 6.200 časopisů
 - pro obory: věda, medicína, zemědělství, technologie, behaviorální vědy
 - Přístupné online: Web of Science
 - Každý vybraný časopis splňuje všechna výběrová kritéria

2. Social Sciences Edition

- **Social Sciences Citation Index**
 - 1.792 časopisů
 - všechny časopisy splňují Thomson ISI výběrová kritéria.
 - citační ohlasy a impakt je většinou nižší než pro časopisy v přírodních vědách
 - citace vzrůstají, dosahují vrcholu a sestupují

Existuje ještě řada **Arts & Humanities Citation Index**

- 1.128 časopisů
- všechny časopisy splňují Thomson ISI výběrová kritéria.
- metrika časopiseckých citací není většinou relevantní v humanitních vědách.

- Citace se cyklicky mění s vědeckým zájmem o téma.

Záznam o časopisu obsahuje:

- ISSN
- Impact Factor
- Immediacy Index
- Articles
- Cited Half-life
- Citing Half-life
- Source Date
- Cited Journal
- Citing Journal
- Impact Factor Trend Graph

2.3.3 Impact Factor - "faktor vlivu"^{5,24,37}

- Průměrný počet citací získaný časopisem v běžném roce na články, které byly publikovány v časopisu ve dvou předcházejících letech.

$$\text{IF} = \frac{\text{Počet citací v roce X na články časopisu publikované v roce X-1 + X-2}}{\text{Počet článků publikovaných v časopisu v letech X-1 a X-2}}$$

*Příklad výpočtu IF:*⁵

časopis: Emerging Infectious Diseases

Impakt faktor v roce 2003: 5,340

Výpočet impakt faktoru

Časopis: **Emerging Infectious Diseases**
Impakt faktor: **5,340**

Citace v roce 2003 k publikovaným článkům:

2002 = **1.205**

2001 = **1.289**

01 + 02 = **2.494**

Počet článků, které byly publikovány:

2002 = **277**

2001 = **190**

01 + 02 = **467**

Výpočet:

Citace k současným článkům **2.494** = **5,340**

Počet současných článků **467**

Počet autocitací: 10,4%

– **260 autocitací / 2.494 citací (01+02)**

Immediacy Index - "index bezprostředního vlivu", objevuje se i termín Garfieldův index

Udává průměrný počet citací na články časopisu v roce, ve kterém byly publikovány.

$$I = \frac{\text{Počet citací v roce X}}{\text{Počet publikovaných článků v roce X}}$$

Articles udává počet publikovaných článku v časopisu v daném roce.

Cited Half-life - "poločas citovanosti"

Udává po kolika letech (ve vztahu k aktuálnímu roku) se objeví 50 % všech citací na články daného časopisu v citačních rejstřících. Napomáhá při hodnocení stáří citovaných článků.

Uvádí se pouze u časopisů, které byly alespoň 100 a vícekrát citovány.

Citing Half-life - "poločas citování"

Napomáhá při hodnocení stáří většiny článků, jež cituje daný časopis. Uvádí se pouze u časopisů, které citují 100 nebo více dokumentů.

Source Date - informace o počtu tzv. "non review" a "review" z článků, o počtu referencí v těchto člancích a o průměrném počtu referencí připadajících na jeden článek časopisu.

Cited Journal - abecední přehled časopisů, které citovaly vyhledaný titul.

Citing Journal - abecední přehled časopisů, které citoval vyhledaný titul.

Impact Factor Trend Graph - grafické zobrazení hodnoty IF v posledních pěti letech.

V současné době je používání Science Citation Indexu a impakt faktoru jednou z velmi diskutovaných a ostře sledovaných kritérií hodnocení vědeckých prací a časopisů. Je ve středu zájmu odborníků nejen z oboru informačních věd a knihovnictví, ale i dalších oborů vědy (medicína, biologie, genetika, ...).^{4,22,23,44}

Přílohy 1 – 3 podávají přehled odborných českých a slovenských časopisů v JCR Science Edition a JCR Social Science Edition¹³ a v příloze 4 jsou prezentovány grafy ukazující postavení českých periodik s impakt faktorem v Journal of Citation Reports⁵.

2.4 EPONYM A EPONYMIE

Eponym (eponymos) – osoba podle níž je pojmenována rodina, místo věc apod., tak definuje lingvistický význam tohoto termínu Akademický slovník cizích slov, vydaný v roce 2001 v nakladatelství Academia.

Eponyma se tedy netýkají pouze anatomické nomenklatury a medicínské nomenklatury, ale lze je najít úplně všude, např. Čechy – dle vladyky Čecha, Achillova šlacha – dle bájného řeckého bojovníka Achilla nebo Porsche – dle automobilového inženýra českého původu Ferdinanda Porsche.

Eponymie je dost problematické zákoutí terminologie, které má své klady i zápory a své skalní stoupence i nesmiřitelné odpůrce a které se netěší oficiální přízni. Po celé uplynulé století tu byly vážné, silnými argumenty podepřené snahy, o její vymýcení z odborného názvosloví.

Zdá se přitom, že žádné z obou krajních řešení - buď kodifikovat, nebo zcela vymést - nemá naději na úspěch, protože každý student, ať je jakkoli na fakultě vychováván, přijde pak do života a spolu s celým profesním slangem, až argotem, se na něj povalí i eponyma.

Problém nespočívá jen v setrvačnosti s jakou terminologie přechází z generace na generaci: je řada názvů, které nemají žádné neeponymní synonymum - takže už tady dostává každá hráz proti eponymii trhlínu.

K jiným eponymům sice máme synonyma, ale potkáme je jen ve slovnících nebo pracích zapřísáhlých nepřátel eponymie - v běžné terminologické praxi je neuslyšíme ani neuvidíme, protože je nikdo nezná - a nezná je proto, že eponymní synonyma jsou kratší, stručnější, tedy pohodlnější.

Máme tedy v anatomickém názvosloví možná už navždy Purkyňova vlákna, Purkyňovy buňky, Golgiho komplex, Varolův most, Headovy zóny, Papezův okruh, Langerhansovy ostrůvky - tady se zdá každý purismus odsouzen k nezdaru.

Vedle toho je však spousta (doslova tisíce) eponym, jejichž životnost prodělává v terminologické praxi postupnou změnu v kladném nebo záporném smyslu, což se dá během posledních desetiletí, zejména od doby, kdy začala fungovat elektronická databáze washingtonské Národní lékařské knihovny Medline, tj. od roku 1950, pěkně sledovat.

Můžeme tak pozorovat odumírání jedněch eponym a zrod nebo znovuzrození jiných, můžeme pozorovat neohrožené tažení některých ze století do století (příkladem mohou být Purkyňova vlákna i Purkyňovy buňky) nebo dlouhodobé živoření dalších. Je pak zajímavé, že ne vždy terminologičtí zákonodárci přihlížejí k těmto spontánním pohybům preferencí jednotlivých termínů v populaci mluvčích a sami pak někdy volí synonyma, která již odumřela, či naopak neberou na vědomí ta, která se „rozžila“ naplno.

Jeden příklad za všechny, eponymní příjmení Adamkiewicz: podle tohoto krakovského patologa bylo kdysi nazváno šest denotátů - Adamkiewiczovo barvivo, Adamkiewiczovo tělísko (půlměsíc), Adamkiewiczova reakce (test), Adamkiewiczovo sérum, Adamkiewiczův syndrom a Adamkiewiczova tepna.

Při shromáždění dvou souborů odborné literatury: jednak referenčních děl slovníkového uspořádání dat - knihy, vycházející čas od času a mnohdy jen setrvačně opakující předcházející vydání, a tak trčící v čase a nerefluktující dostatečně, že s časem odplývají i jejich, zdánlivě věčné, pravdy. V každém z těchto lexikonů byla jiná sestava těchto denotátů - nikde nebyly všechny pohromadě, mnohde byl jen jeden, ale skoro v každém lexikonů jiný.

Tento soubor materiálu jsme konfrontovali s nabídkou odborné literatury lékařských periodik z databáze Medline, kde byl zachycován veškerý výskyt příjmení Adamkiewicz, v titulech nebo v abstraktech článků za roky 1950-2000 v databázi Medline

Výsledek srovnání těchto dvou materiálových souborů byl dost výmluvný: z oněch šesti významů spojovaných v lexikonech s příjmením Adamkiewicz se za celých 50 let v databázi Medline vyskytl jeden jediný - Adamkiewiczova tepna (samozřejmě v anglickém ekvivalentu - Adamkiewicz artery), a to ve 120 článcích z celého světa; ta Adamkiewiczova tepna, kterou většina vážených lexikonů (včetně proslulého Dorlanda a s čestnými výjimkami lexikonů Stedman's a LeGarnier-Delamare) nebere na vědomí.

Zmíněný kontrast mezi výběrem termínů v lexikonech a článcích v případě Adamkiewicz znamená, že studující příslušné problematiky se v každém lexikonu vybaví znalostí kuriózních termínů, které v živém jazyce vědy nepotká za třetinu století ani jednou, zatímco ve většině lexikonů vůbec nenarazí na termín, kterého je písemnictví odborných časopisů plné.

Dalším zajímavým jevem je, že nejenže v celkové bilanci 34 let je v lékařských periodikách poměr preferencí 3:1 ve prospěch eponyma Adamkiewicz artery (75 procent všech článků!), ale navíc ještě po celou dobu trvale stoupala preference eponyma, kdežto obliba všech neeponymních synonym (ať už arteria radicularis magna nebo spousty dalších) úměrně tomu klesala.

Poučení v případě eponyma Adamkiewicz tedy zní, že by učitelé i studenti, neměli memorovat příjmení Adamkiewicz jinak než ve spojení s tepnou. Tento název je se ale třeba naučit bezpodmínečně, protože literatura o poruchách prokrvení míchy je stále bohatší a stále více autorů tuto tepnu zná jedině jako Adamkiewiczovu.

Díky tomu, že provedené šetření je kvantitativní, je možno zmíněnými nálezy argumentovat jako nezpochybnitelnými.

Toto byl jen jeden malý příklad užití osobních jmen v anatomickém názvosloví. Jiná osobní jména se však pojí s více apelativy - u některých (Purkyně, Friedrich Arnold, Weibel aj.) naopak dosahuje počet eponym i dvaceti nebo více.

Počet všech eponym je tedy jistě vyšší než počet všech osobních jmen, od nichž jsou odvozena.

V přílohách prezentujeme výsledky sledování výskytu eponyma **ADAMKIEWICZ** a **aneponymních alternativ** jako určujících členů slovních spojení s obecným podstatným jménem **artery** v synonymních termínech užitých v názvech či souhrnech článků z databáze Medline během období 1965-2000 (36 let) i každé jeho třetiny (12 let) – příloha 5.

V příloze 6 uvádíme tabulku sledující výskyt eponymie v terminologické praxi anatomie člověka v průběhu poslední třetiny 20. století, a to na příkladu eponyma **Adamkiewiczova tepna** v titulech a abstraktech odborných článků z let 1965-2000 v databázi *Medline*. Je uveden výskyt synonym v jednotlivých letech.

3. ZDŮVODNĚNÍ, ZÁVĚRY A PREZENTACE ANALÝZY

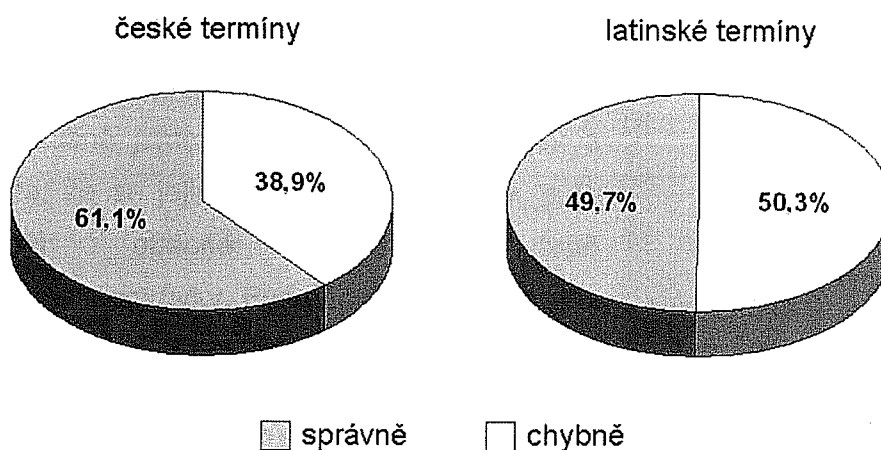
3.1 VÝSLEDKY ANALÝZY

Při analýze jsme sledovali práce in extenso (původní), review (přehledné práce) a kazuistiky. Úvodníky, ostatní práce, zprávy z kongresů, recenze, atd. jsme nesledovali. Sledované práce byly publikovány v českém jazyce. U prací publikovaných v angličtině a němčině jsme sledovali jen český překlad názvů a abstrakt. Práce publikované ve slovenštině jsme nesledovali, a to z důvodu odlišné české a slovenské anatomické terminologie.

Sledovali jsme frekvenci výskytu anatomické terminologie, a to zvláště českou a latinskou, a percentuelně jsme hodnotili chybovost správného používání termínů (ukázka analýzy jednoho článku z časopisu *Rozhledy v chirurgii* – viz příloha 7).

Zjistili jsme, že chybovost používání české anatomické terminologie v časopisu *Rozhledy v chirurgii* je v průměru 38,9 %. U latinské terminologie je situace ještě více alarmující, v průměru celých 50,3 % termínů je uvedeno nesprávně – viz. Graf 1.

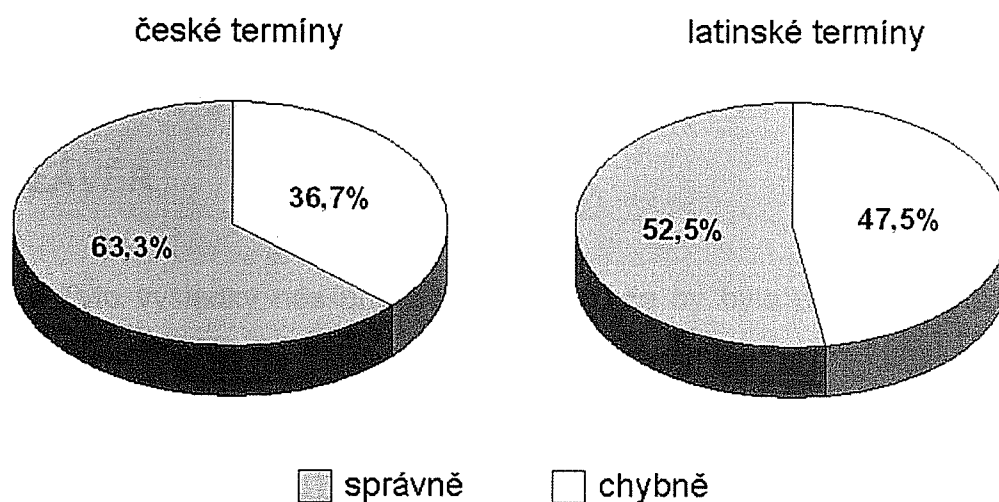
Graf 1. Správné a chybné použití anatomické nomenklatury v časopise *Rozhledy v chirurgii*

Jako kvalitativně porovnávací lékařský odborný časopis jsme zvolili jediný česky publikovaný časopis s *impakt faktorem* (IF pro rok 2005 = 0,070) – **Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie**. Zde byla situace poněkud jiná. V průměru 36,7 % českých anatomických termínů bylo uvedeno chybně a u latinských termínů bylo chybných 47,5 % - viz Graf. 2.

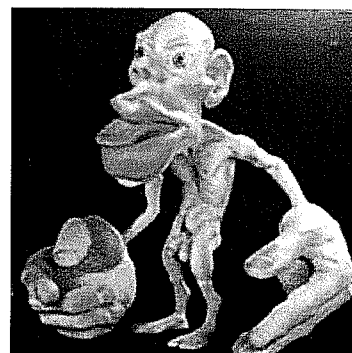
Graf. 2

**Správné a chybné použití anatomické nomenklatury
v časopise Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie**

Tento rozdíl si hypoteticky vysvětlujeme, tím, že do časopisu **Česká a slovenská neurologie a neurochirurgie** píší specialisté v oboru neurologie a neurochirurgie, kteří používají užší okruh latinských anatomických termínů, a proto je jejich chybovost pravděpodobně menší.

Současně jsme sledovali výskyt eponym a zjistili jsme, že se jejich obliba stále zvyšuje, a to nejen těch i obecně velmi známých např. Langerhansovy ostrůvky, Purkyňovy buňky, Golgiho aparát, ale i méně známých jako např. Penfieldův homunkulus – viz obr., Adamsův oblouk, Panethovy

buňky. Je zajímavé, že dnes platná latinská anatomická terminologie (TA 1998) uvádí kromě seznamu nejčastějších eponym jediné implikované jméno – Purkyně – ve výrazu ***stratum purkinjese***⁷.

Narazili jsme i na chybně uvedená eponyma (Rathkeho pouzdro, pont Valorův, ...), ale jejich chybovost jsme nesledovali, jelikož si myslíme, že by tento údaj nebyl v tomto souboru významný.

Je zajímavé sledovat, jakých chyb se autoři dopouštěli. Velmi často je to kombinace latinských a českých termínů (kauda slinivky, mozkový kortex, ...), počešřování latinských termínů (kolon, rektum, apendix, ...) nebo používání pleonazmů (epitelová výstelka, ...).

3.2 ZÁVĚR

Tyto výsledky nás přivádějí k návrhu, že by bylo velmi vhodné, aby měla odborná lékařská periodika odborné recenzenty pro anatomickou nomenklaturu, nejlépe z řad anatomů. Myslíme si, že pokud by se tento návrh ujal, přispěl by k významnému zlepšení používání odborné anatomické terminologie v odborných lékařských periodikách.

Velmi rádi bychom výsledky této analýzy publikovali v odborných periodikách oboru informační vědy nebo lingvistiky a také v odborných lékařských periodikách.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ADAMEC, J. Václav Staněk (1804-1871). *Czechoslovak Medicine*. 1985, roč. 8, č. 2, s. 119-120.
2. BÁČA, V.; KACHLÍK, D.; STINGL, J. Správnost užívání anatomické nomenklatury ve vybraných českých odborných časopisech. *Rozhledy v chirurgii*. 1999, roč. 78, č. 11, s. 551-555.
3. BARTOŠEK, M. *Web of Science* [online]. [cit. 2006-08-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/mba/wos/ppframe.htm>>.
4. BARTŮNĚK, J.; BLAHOŠ, J.; KLENER, P. [et al.]. Současnost a budoucnost českých lékařských časopisů. *Časopis lékařů českých*. 2003, roč. 142, č. 5, Příl. s. 1-9.
5. CLOVIS, J. *Journal Selection Process and the Journal Impact Factor* [online]. Philadelphia : THOMSON ISI, 2005 [cit. 2006-08-15]. Dostupný z WWW: <<http://wsvi.lf3.cuni.cz/akce/JCR.ppt>>.
6. DVOŘÁK, J. *Srovnávací slovník anatomických nomenklatur*. 1. vyd. Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1960.
7. Federative Committee on Anatomical Terminology. *Terminologia anatomica : international anatomical terminology*. Stuttgart : Thieme, 1998.
8. FINĎO, B. Poznámky k slovenskej terminológii [online]. In: *Medzinárodná klasifikácia chorôb*. Bratislava : ÚZIS, [2005] [cit. 2006-08-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.uzis.sk/infozz/mkch/mkch-10/cast0002.doc>>.
9. HERBER, O. *Slovník jmen anatomických s připojeným jmenným seznamem autorů, jejichž jména přešla do anatomické terminologie a srovnání názvosloví basilijského s novým názvoslovím jenským*. Brno : Spolek mediků, 1949.
10. HERBER, O. *Slovník jmen anatomických s připojeným jmenným seznamem autorů, jejichž jména přešla do anatomické terminologie a*

- srovnání názvosloví basilijského (BNA 1895) s novým názvoslovím.*
Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1955.
11. HORECKÝ, J. *Anatomické názvoslovie.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962.
12. HYRTL, J. *Onomatologia anatomica : Geschichte und Kritik der anatomischen Sprache der Gegenwart mit besonderer Berücksichtigung ihrer Barbarismen, Widersinnigkeiten, Tropfen und grammatikalischen Fehler.* Wien : Wilhelm Braumüller, 1880.
13. *ISI Journal Citation Report – Thomson Scientific* [online]. Philadelphia : Thomson Scientific, 2006. [cit. 2006-08-15]. Dostupný z WWW: <<http://scientific.thomson.com/tutorials/jcr4/index.html>>.
14. JESSENIUS, J. *Průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze L. P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech.* Praha : Karolinum, 2004.
15. JIRÁKOVÁ, V.; PITTEROVÁ, K. Science Citation Index. Buď citován nebo zhyň! *Vesmír.* 1995, roč. 74, č. 11, s. 612-613
16. Journal Citation Reports. *Lékařská knihovna.* 2001, roč. 6, č. 4. s. 2
17. KÁBRT, J.; VALACH, V. *Lékařský slovník.* Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1962.
18. KÁBRT, J.; VALACH, V. *Stručný lékařský slovník.* Praha : Avicenum, 1984.
19. KÁBRT, J.; VALACH, V. *Stručný lékařský slovník.* Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1958.
20. KÁBRT, J.; VALACH, V.; ŠUMBERA, K. *Latina pro studující lékařství a farmacie.* Praha : Státní zdravotnické nakladatelství, 1958.
21. KLEMENTA, J.; MACHOVÁ, J.; MALÁ, H. *Somatologie a antropologie.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
22. KOLÁŘ, J. Impact factor : kritická analýza. *Česká radiologie.* 1999, roč. 53, č. 2, s. 100-103

23. KOLÁŘ, J. Impact factor: Kdy konečně zvítězí zdravý rozum nad setrvačností myšlení zbedněnců? *Česká radiologie*. 2001, roč. 55, č. 4, s. 277-278
24. KÖNIGOVÁ, M.; PESSROVÁ, H. *Příklady užití infometrických metod*. Praha: Univerzita Karlova, 1986. 126 s.
25. LEDÉNYI, J. *Nomina anatomica : slovenské telovedné názvoslovie*. Martin : Matica slovenská, 1935.
26. LINC, R. *Biologie člověka pro pedagogické fakulty*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1970.
27. LINZ, R.; FLEISCHMANN, J. *Anatomické názvosloví 1*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1959.
28. LINZ, R.; FLEISCHMANN, J. *Anatomické názvosloví 2*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1960.
29. LINZ, R.; FLEISCHMANN, J. K současnému stavu anatomického názvosloví. *Časopis lékařů českých*. 1968, roč. 107, č. 34/35, s. 1017-1021.
30. MALINOVSKÝ, L. České anatomické názvosloví v současné medicíně. *Časopis lékařů českých*. 1981, roč. 120, č. 14, s. 423-425.
31. MALINOVSKÝ, L. K zavádění názvu „štítnice“ v odborné lékařské literatuře. *Vnitřní lékařství*. 1975, roč. 21, č. 4, s. 414-415.)
32. MALINOVSKÝ, L. Soustava trávicí nebo zažívací? *Vnitřní lékařství*. 1978, roč. 24, č. 5, s. 517-518.
33. MAREČKOVÁ, E. A linguistic view of the latin anatomical nomenclature : part I. *Scripta Medica (Brno)*. 1996, roč. 69, č. 6, s. 325-336.
34. MENOŠEK, J. Vědecké lékařské informace na internetu – 7 : citační index a impakt faktor. *Praktický lékař*. 2001, roč. 81, č. 1, s. 47-50.
35. Novinky ve službách ISI. *Lékařská knihovna*. 1997, roč. 2, č. 6. s. 20

36. PITTEROVÁ, K. Využití citačních rejstříků a impact factor. *Praktický lékař*. 1999, roč. 79, č. 12, s. 714-716
37. SVAČINA, P. Impakt faktor. *Vnitřní lékařství*. 2002, roč. 48, č. 8, s. 693-694.
38. ŠPÁLA, M. Science citation index a current contents: základní informace pro uživatele. *Sborník lékařský*. 1997, roč. 98, č. 3, s. 243-245
39. VESALIUS BRUXELLENSIS, A. *De humani corporis fabrica*. Budapest : Corvina/Magyar Helikon, 1972.
40. ZRZAVÝ, J. *Anatomie pro stomatology*. Praha : Avicenum, 1978.
41. ZRZAVÝ, J. *Anatomie pro výtvarníky*. Avicenum, 1977.
42. ZRZAVÝ, J. *Latinsko-české anatomické názvosloví*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1985.
43. ZWEMER, R. L. Anatomical nomenclature. *American Journal of Anatomy*. 1972, vol. 135, s. 165-168.
44. ŽALOUĐÍK, J. Impakt faktor a impakt vektor : komentář k diskusi "Současnost a budoucnost českých lékařských časopisů". *Časopis lékařů českých*. 2003, roč. 142, č. 5, Příl. s. 9-10.

PŘÍLOHY

Seznam příloh

- Příloha 1: JCR Science Edition - České odborné časopisy s impakt faktorem v roce 2005 – tabulka
- Příloha 2: JCR Science Edition - Slovenské odborné časopisy s impakt faktorem v roce 2005 - tabulka
- Příloha 3: JCR Social Science Edition - České a slovenské odborné časopisy s impakt faktorem v roce 2005 – tabulka
- Příloha 4: Postavení českých periodik s impakt faktorem v Journal of Citation Reports – grafy
- Příloha 5: Výskyt eponyma ADAMKIEWICZ a aneponymních alternativ slovních spojení s obecným podstatným jménem artery
- Příloha 6: Eponymie v terminologické praxi anatomie člověka v průběhu poslední třetiny 20. století
- Příloha 7: Ukázka analýzy na článku z časopisu Rozhledy v chirurgii - tabulka

Příloha 1

*JCR Science Edition - České odborné časopisy s impakt faktorem
v roce 2005 – tabulka (n = 21)*

Titul – JCR Science Edition	IF 2005
PHYSIOL RES	1.806
PRESLIA	1.545
FOLIA PARASIT	1.138
FOLIA GEOBOT	1.033
COLLECT CZECH CHEM C	0.949
FOLIA MICROBIOL	0.918
PHOTOSYNTHETICA	0.810
EUR J ENTOMOL	0.745
FOLIA BIOL-PRAGUE	0.719
ACTA VIROL	0.696
STUD GEOPHYS GEOD	0.656
VET MED-CZECH	0.621
FOLIA ZOOL	0.585
CERAM-SILIKATY	0.463
CHEM LISTY	0.445
CZECH J PHYS	0.360
ACTA VET BRNO	0.353
KYBERNETIKA	0.343
CZECH J ANIM SCI	0.254
CZECH MATH J	0.112
CESK SLOV NEUROL N	0.070

Příloha 2

*JCR Science Edition - Slovenské odborné časopisy s impakt faktorem
v roce 2005 - tabulka (n = 11)*

Titul – JCR Science Edition	IF 2005
KOVOVE MATER	0.973
NEOPLASMA	0.731
GEN PHYSIOL BIOPHYS	0.560
HELMINTHOLOGIA	0.480
GEOL CARPATH	0.449
CHEM PAP-CHEM ZVESTI	0.409
ACTA PHYS SLOVACA	0.359
BIOLOGIA	0.240
WOOD RES-SLOVAKIA	0.125
COMPUT INFORM	0.091
EKOL BRATISLAVA	0.085

Příloha 3

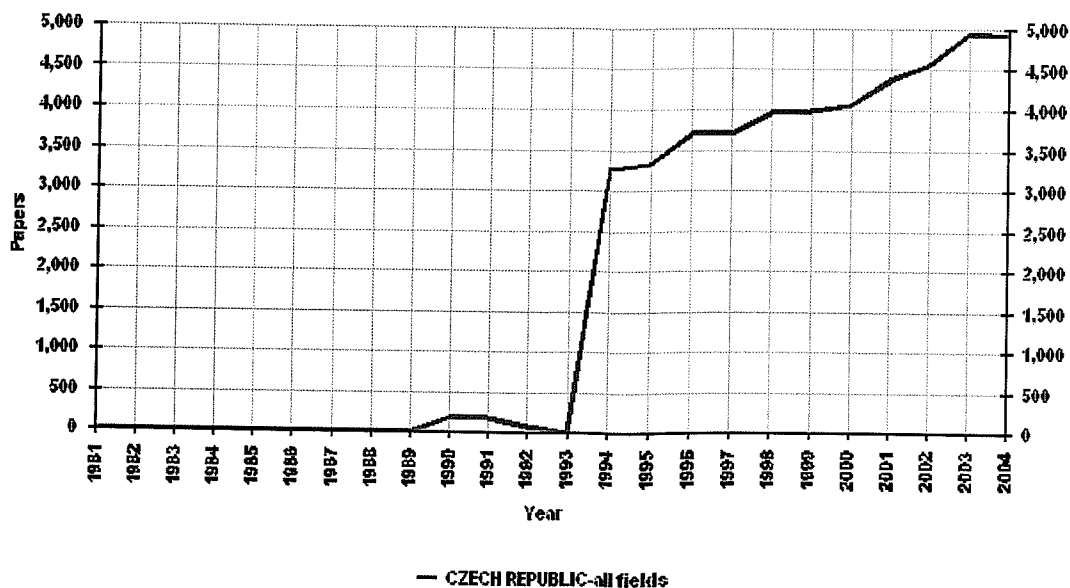
JCR Social Science Edition - České a slovenské odborné časopisy s impakt faktorem v roce 2005 - tabulka (n = 7)

Titul – JCR Social Science Edition	IF 2005
CESK PSYCHOL	0.241
EKON CAS	0.204
SOCIOLOGIA	0.195
POLIT EKON	0.193
FINANC UVER	0.173
STUD PSYCHOL	0.136
SOCIOL CAS	0.113

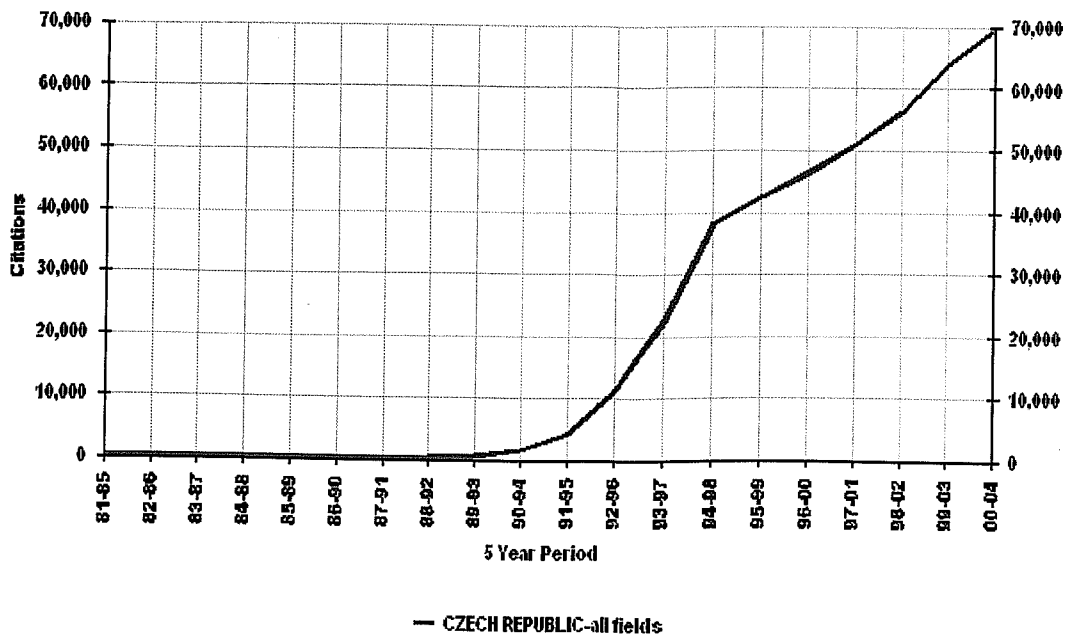
Příloha 4

Postavení českých periodik s impakt faktorem v Journal of Citation Reports – grafy

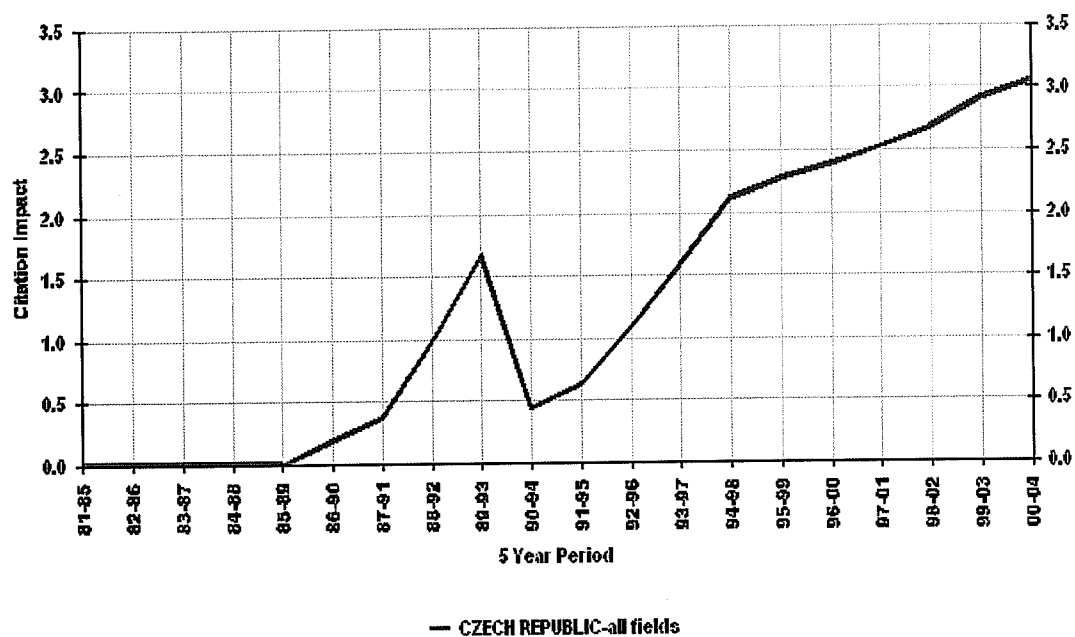
Články - všechny obory (1981-2004)

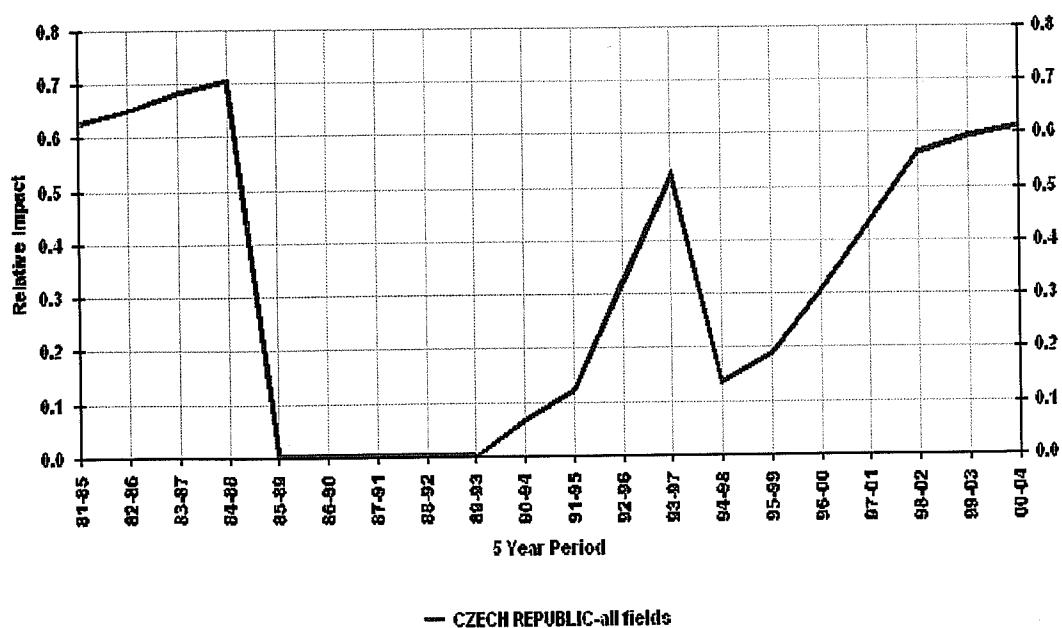
Citace - všechny obory (1981-2004)

Citace na článek (1981-2004)

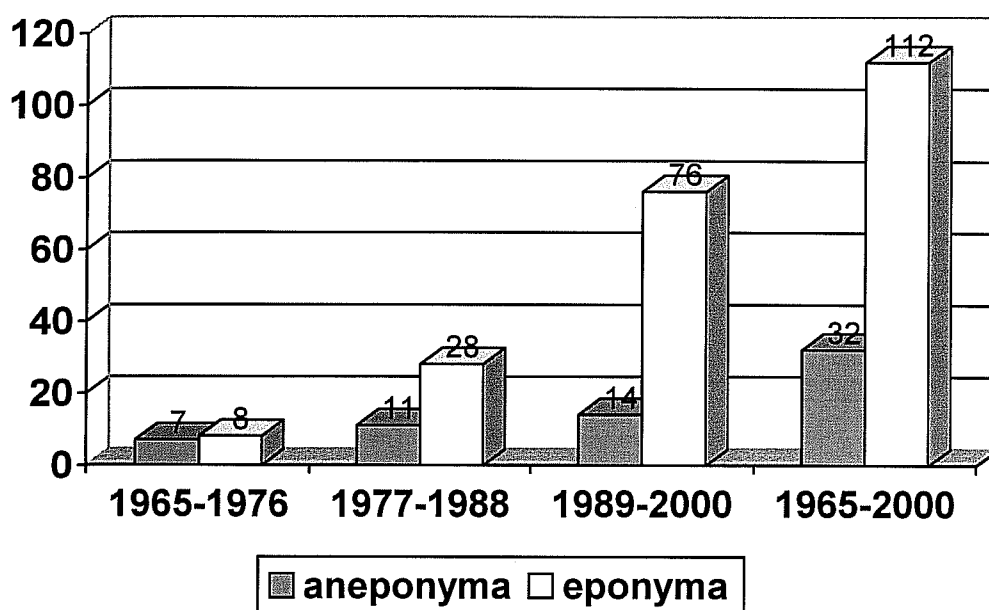
Impact v porovnání se světem (1981-2004)

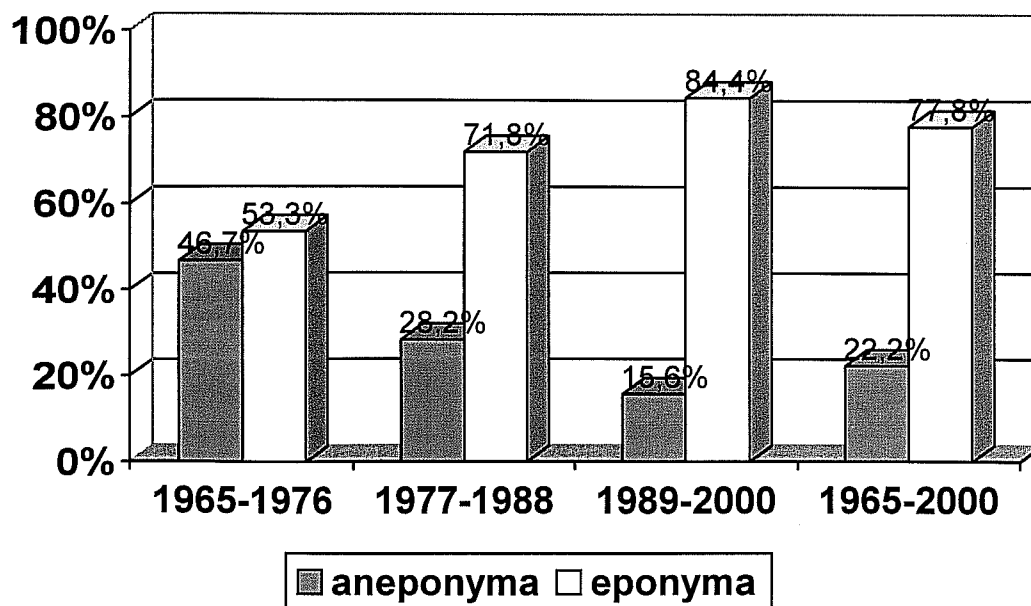
Příloha 5

Výskyt eponyma ADAMKIEWICZ a aneponymních alternativ slovních spojení s obecným podstatným jménem artery

a) v absolutních počtech článků

b) v procentech článků

Příloha 7

Ukázka analýzy na článku z časopisu *Rozhledy v chirurgii* - tabulka

Název								
české názvosloví	celkem	chybně	latinské názvosloví	celkem	chybně	eponyma	celkem	chybně
	0	0		0	0		0	0
Abstrakt								
české názvosloví	celkem	chybně	latinské názvosloví	celkem	chybně	eponyma	celkem	chybně
ledvina	1	0		0	0		0	0
vagina	1	1						
dutina břišní	2	2						
celkem	4	3						
Článek								
české názvosloví	celkem	chybně	latinské názvosloví	celkem	chybně	eponyma	celkem	chybně
přední axilární čára	1	1	mezogastrium	2	2	Gerotova fascie	2	0
pupek	3	0	a. rectus abdominis	3	0	Toldtova linie	1	0
podbřišek	3	0	processus xiphoideus	1	0	celkem	3	0
bránice	2	0	aorta	1	0			
játra	1	0	ureter	4	0			
zadní peritoneum	2	2	hilus	4	4			
dolní dutá žíla	4	0	colon	3	0			
hilové renální cévy	1	1	m. psoas	1	1			
gonadální žíla	1	1	celkem	19	7			
dolní pól ledviny	1	1						
renální cévy	2	2						
renální artérie j.č.	3	3						
renální tepna	2	2						
renální žíla	7	7						
renální žíly	2	2						
ledvina	16	0						
ledviny	2	0						
oblast horního pólu (ledviny)	1	1						
nadledvina	6	0						
tukové pouzdro (ledviny)	2	0						
svalstvo stěny břišní	1	1						
přechod peritonea ze stěny břišní na ledvinu	1	1						
nadledvinová žíla	1	0						
dutina břišní	2	2						
12. žebro	1	0						
kůže	1	0						
fascie zevního břišního svalu	1	1						
žíla	3	0						

žíly	1	0
cévy	2	0
střední axilární čára (mezogastría)	1	1
ostatní svalové vrstvy břišní stěny	1	0
prst	4	0
přední axilární čára v podžebří	1	1
skapulární čára pod žebry	1	1
stěna břišní	1	1
břišní stěna	2	0
zadní plocha tukového pouzdra	1	0
ledviny		
pravý lalok jaterní	1	1
malá pánev	1	0
dolní pól (ledviny)	1	1
hilové cévy	1	1
pravá ledvina	1	0
levá ledvina	1	0
prostata	1	1
pravý bok	1	0
horní pól	2	2
větve renální žíly	1	1
ledvinná pánvička	1	1
pleura (bránice)	1	1
bedro	1	0
levý prs	1	0
LHK	1	1
vagina	2	2
slezina	2	0
tuková tkáň	1	0
drobné cévy	1	1
aberantní		
ledvinné cévy	1	1
celkem	111	46